

U S T R O

Andra upplagan

Globalisering under attack

*Per Altenberg
Peter Kleen*

SNS Förlag

Per Altenberg är ämnesråd vid enheten för global handel på Kommerskollegium där han har ansvar för handel och utvecklingsfrågor. Han har tidigare även arbetat vid Säkerhetspolisens enhet för strategisk analys. 2001 publicerade han tillsammans med Peter Kleen den första upplagan av *Globalisering under attack*. Tidigare har han publicerat bl.a. *Congress and the UN – Leadership or Blackmail* (1998).

Peter Kleen är f.d. generaldirektör på Kommerskollegium. Han har 35 års erfarenhet av handelspolitiska frågor och handelsförhandlingar. Sedan 1995 tillhör Peter Kleen den krets av panelister som Världshandelsorganisationen (WTO) i Genève förfogar över för att lösa handelspolitiska tvister mellan medlemsländerna. Peter Kleen har skrivit flera artiklar i handelspolitiska frågor och publicerat en handbok om GATT (*GATT och företaget*, 1991) samt en bok om WTO (*Världshandelns spelregler*, 1996).

Globalisering
under attack

L

U

S

T

R

O

Globalisering under attack

Andra upplagan

Per Altenberg
Peter Kleen

SNS Förlag

SNS Förlag
Box 5629
114 86 Stockholm
Telefon: 08-507 025 00
Telefax: 08-507 025 25
E-post: order@sns.se
Hemsida: www.sns.se

SNS – Studieförbundet Näringsliv och Samhälle – är ett fristående nätverk av ledande beslutsfattare i privat och offentlig sektor med engagemang i svensk samhällsutveckling. Syftet är att skapa underlag för rationella beslut i viktiga samhällsfrågor genom forskning och debatt.

SNS bedriver samhällsforskning med forskare från universitet och högskolor i Sverige och utlandet, ger ut böcker på eget förlag samt arrangerar konferenser, kurser och lokala medlemsmöten. SNS är en allmännyttig ideell förening som finansieras genom medlemsavgifter, forskningsanslag, bokförsäljning och konferensavgifter samt genom årsavgifter från företag, myndigheter och organisationer.

Kopieringsförbud

Detta verk är skyddat av upphovsrättslagen! Kopiering, utöver lärares rätt att kopiera för undervisningsbruk enligt Bonusavtal, är förbjuden.

Globalisering under attack
Per Altenberg och Peter Kleen
Andra upplagan
Första tryckningen

© 2004 Författarna och SNS Förlag
Grafisk form och omslag: Nyeboelle Grafisk Form
Omslagsillustration: Dan Jonsson
Sättning: Melanders Fotosätteri, Stockholm
Tryck: Kristianstads Boktryckeri AB, Kristianstad 2004

ISBN 91-7150-942-9

Innehåll

1. INLEDNING 7
2. URSPRUNGET TILL GLOBALISERINGSKRITIKEN 9
3. HUR GLOBALISERAD ÄR VÄRLDSEKONOMIN? 13
 - Att mäta globaliseringen 14
 - Handelsflöden 16
 - Kapitalflöden 20
 - Arbetskraftsrörlighet 25
 - Informationsflöden 25
4. GLOBALISERINGENS POLITISKA DIMENSION 27
 - Demokrati och mänskliga rättigheter 28
 - Koncentration av makt? 29
 - Kapplöpning mot botten? 31
 - Innebär globaliseringen slutet för nationalstaten? 34
5. FRIHANDEL, UTVECKLING OCH VÄLSTÅND 38
 - Varför frihandel? 38
 - Är frihandeln rättvis? 40
6. KLYFTOR MELLAN RIKA OCH FATTIGA 47
 - Klyftor mellan länder 47
 - Klyftor inom länder 54

7.	ATTACKEN MOT WTO	57
	Demokrati och makt i WTO	57
	Obalans i regelsystemet? – GATS, TRIPS m.m.	61
	WTO och de transnationella företagen	64
	WTO och globaliseringsrörelsen	65
8.	GLOBALISERINGEN OCH MILJÖN	66
	Miljöhänsyn i WTO	67
9.	DEN FINANSIELLA GLOBALISERINGEN	69
	Varför fria kapitalflöden?	69
	Kapitalliberaliseringens kostnader	70
	Ett stabilare finansiellt system?	75
	Alternativa lösningar av finansiella kriser	
	– Tobinskatten m.m.	78
	Skuldavskrivningar	84
10.	GLOBALISERING OCH TERRORISM	85
	Hotar terrorismen globaliseringen?	85
	Globaliseringens mörka sida	87
11.	HUR LÖSER VI PROBLEMEN?	91
	Rekommendationer och förslag till reformer	92
	Behovet av motkrafter och politiskt ledarskap	94
	Bilaga 1: Ordlista och förkortningar	96
	Bilaga 2: Litteraturtips	107
	Register	113

I. *Inledning*

Under det senaste årtiondet har globala ekonomiska institutioner som WTO och IMF – men även regionala integrationsarrangemang som EU och NAFTA – utsatts för hård kritik av ett antal utomparlamentariska rörelser. Genom massmedialt välbevakade demonstrationer vid toppmöten i olika hörn av världen har frågor om den internationella ekonomins funktionssätt och regelverk på ett dramatiskt sätt kommit rakt in i våra vardagsrum.

Formen för protestyttringarna är gemensam – demonstrationer – liksom kanalen för hur de initieras – Internet. Demonstranterna utgör dock inte någon sammanhållen rörelse. I Seattle och Göteborg gick fackföreningsföreträdare från i-länderna sida vid sida med organisationer som krävde ökat marknadstillträde för u-länderna. Miljöaktivister och biståndsorganisationer förenas med marknadskritiska vänsteraktivister och konservativa isolationister.

Globaliseringsdebatten omfattar en sådan mängd politiska, ekonomiska och kulturella frågor att de är omöjliga att täcka i en skrift som denna. Vi har därför koncentrerat framställningen på följande ekonomisk-politiska frågor som är framträdande i den svenska debatten och där vi funnit att behovet av klarlägganden är särskilt stort:

- Demokrati och maktfrågor
- Är frihandeln rättvis?

- Klyftor mellan rika och fattiga
- Attacken mot Världshandelsorganisationen (WTO)
- Den finansiella globaliseringen

I denna andra upplaga av boken har vi bl.a. fördjupat avsnittet om den finansiella globaliseringen och även berört konsekvenserna för globaliseringen av den internationella terrorismen.

Syftet med boken är inte att polemisera mot företrädare för olika ståndpunkter i debatten, utan snarare att ge läsaren en helhetsbild av vad debatten handlar om och att stimulera till en nyanserad diskussion om globaliseringen. Vi har samtidigt strävat efter att ge så tydliga svar som möjligt på centrala frågor i debatten och även bidragit med konkreta förslag till reformer.

De undersökningar som vi hänvisar till representerar enligt vår bedömning huvudfrågan i litteraturen om centrala orsaks-samband i globaliseringsdebatten. Läsaren bör vara uppmärksam på att det finns andra forskningsresultat som kan vara mer eller mindre gynnsamma för vår argumentation. Syftet med boken är som sagt att stimulera till vidare diskussion, inte att leverera en färdig bild av verkligheten.

Vi vill tacka Eva Srejber för att ha tagit sig tid att granska och ge synpunkter på manuskriptet.

Stockholm i maj 2004

Per Altenberg Peter Kleen

2. Ursprunget till globaliseringskritiken

Globaliseringskritiken har sitt ursprung i USA i början av 1990-talet. 1991 dömde en så kallad panel i GATT (WTO:s föregångare) till Mexikos fördel i en handelstvist om USA:s förbud mot import av tonfisk från länder som tillämpar fångstmetoder som är skadliga för delfiner. Panelen motiverade sitt beslut med att USA inte får tvinga andra länder att tillämpa samma regler för skydd av hotade arter som USA självt. Miljöorganisationer i USA upprördes av utslaget som de såg som ett uttryck för att frihandelsmålet sattes över målet att skydda miljön.

Tonfisktvisten ledde till att amerikanska miljöorganisationer engagerade sig intensivt i debatten om det nordamerikanska frihandelsavtalet mellan USA, Kanada och Mexiko (NAFTA).

1995 beslöt i-ländernas (OECD) regeringar att inleda förhandlingar om ett multilateralt avtal om investeringar (MAI). Dessa förhandlingar blev den gnista som gjorde att globaliseringsdebatten och kritiken mot de globala ekonomiska institutionerna tog fart på allvar. Tändvätskan till kritiken mot MAI var åter en rättstvist, denna gång mellan det amerikanska företaget *Ethyl Corporation* och Kanadas federala regering.

I takt med att kritiken mot avtalet växte blev regeringarnas stöd för avtalet allt svagare. Kampanjen mot MAI leddes i USA av *Public Citizen Trade Watch* (grundad av presidentkandidaten Ralph Nader). I Europa var den nystartade franska orga-

nisationen *Attac* pådrivande i kritiken. Regeringarna och deras förhandlare kunde inte värja sig mot kritiken. När Frankrike drog sig ur förhandlingarna i oktober 1998 bröt MAI-förhandlingarna samman.

Inför WTO:s ministermöte i Seattle i november 1999 hade globaliseringskritiska organisationer samlats för att protestera mot tankarna på en ny global förhandlingsrunda om handelsliberaliseringar. Även nu bröt förhandlingarna samman, denna gång främst beroende på medlemsländernas inbördes oenighet och bristande förberedelser. Demonstranterna såg dock aktionen som en seger och ett tecken på ökat folkligt inflytande över den internationella ekonomin.

När globaliseringskritikerna anlände till Göteborg i samband med EU:s toppmöte i juni 2001 gjorde de för första gången ett direkt avtryck i det svenska samhället, även om budskapet kom att överskuggas av nyheten om sammandrabbningar mellan polis och demonstranter. Lite senare samma sommar drabbade demonstranter och polis åter samman i samband med G8-toppmötet i Genua, Italien. Mötet slutade i tragedi då en 23-årig demonstrant, Carlo Giuliani, sköts ihjäl av polis.

Terrorattackerna mot World Trade Center och Pentagon den 11 september 2001 innebar för en tid att globaliseringsdebatten politiskt hamnade i skuggan av diskussioner om internationell terrorism och USA:s krig mot denna. Förutsättningarna för ökad samsyn i internationella ekonomiska frågor tycktes också öka efter terrorattackerna. I november 2001 lyckades WTO:s medlemsländer med det man misslyckats med i Seattle, nämligen att komma överens om en handelspolitisk agenda för framtiden. Den nya utvecklingsrundan (som även benämns Doha-rundan efter huvudstaden i Qatar där beslutet togs) kom åtminstone på papperet att få en stark utvecklingsprägel. I Monterrey, Mexiko, lyckades FN:s medlemsländer i mars 2002 även komma överens om principer för att finansiera utveckling och mobilisera resurser för fattigdomsbekämpning.

Under senare tid har dock globaliseringsdiskussionerna åter tilltagit. Bland dem som vill se fortsatt internationell ekonomisk integration har hotet om nya terrorattentat och den riskpremie som det amerikanska kriget mot terrorismen medför skapat en oro för att globaliseringsprocessen bromsas eller till och med rullas tillbaka. Hoppet om att Doha-rundan snabbt skulle resultera i ytterligare handelsliberaliseringar och en förstärkning av det multilaterala handelssystemet punkterades genom det havererade WTO-mötet i Cancún, Mexiko, hösten 2003.

På flera sätt har de senaste årens debatt fört med sig en nyantering av diskussionen. Som redan nämnts, förenas globaliseringskritiker och frihandelsvänner oftast i kritiken av EU:s och USA:s protektionistiska jordbrukspolitik. När det gäller det globala finansiella systemets funktionssätt, förefaller det ha vuxit fram en ökad medvetenhet även bland de mest marknadsvänliga frihandelsvännerna om att de globala valuta- och kapitalmarknaderna är förenade med problem som kräver starkare regelverk och internationellt politiskt samarbete för att lösa.

På många andra plan kvarstår dock den stora klyfta i verklighetsuppfattning som kännetecknar globaliseringsdebatten. Globaliseringskritikerna anser att den rådande världsordningen orsakar eller står passiv inför de stora ekonomiska, sociala och ekologiska problem som finns i världen. De anlägger i första hand ett maktperspektiv på sitt resonemang, där rika länder och transnationella företag anses bära ansvaret för fattigdom och miljöförstöring i u-länderna.

Frihandelsvännerna invänder att det inte är underutveckling och fattigdom som kräver en förklaring, utan de stora fickor av rikedom som trots allt finns i världen. För dem är internationell ekonomisk integration en av förutsättningarna för ekonomisk utveckling och därmed för fattigdomsbekämpning. Att, som globaliseringskritikerna, demonisera den öppna ekonomiska världsordning som växt fram sedan det andra världskriget motverkar därför sitt syfte, resonerar man. Författarna

till denna bok delar i huvudsak detta perspektiv, även om vi på vissa områden delar den kritik som framförts.

3. *Hur globaliserad är världsekonomin?*

Begreppet globalisering har under senare år blivit ett samlingsnamn för många olika företeelser. En bild målas upp av globalt integrerade kommunikationssystem (telefoni, Internet m.m.), fria handels- och kapitalflöden samt global spridning av kulturella värden och idéer. Det talas om att vi går in i det gränslösa samhället. Globaliseringsbegreppet har också en värdeladdad innebörd. Många uppskattar de möjligheter som den erbjuder, medan andra skräms av potentiella hot eller oroas över regeringars oförmåga att utöva kontroll över utvecklingen.

Begreppets mångfacetterade karaktär innebär att det är tveksamt om det går att behandla globalisering som en självständig variabel i en analys av internationella relationer. Med denna reservation gör vi ändå i det följande ett försök att skapa klarhet i några frågor kring globaliseringens omfattning och genomslag i samhället.

Kan världsekonomin verkligen beskrivas som global idag?

Nej, knappast.

De brittiska forskarna Paul Hirst och Grahame Thompson definierar begreppen internationell respektive globaliserad ekonomi på följande sätt:

En internationell ekonomi är en i vilken huvudkomponenterna är nationella ekonomier ... En globaliserad ekonomi är en ideal-

typ som skiljer sig från den internationella ekonomin och som kan utvecklas i motsats till den. I ett sådant globaliserat system uppgår tydligt avgränsade nationella ekonomier i [det globala] systemet.

Enligt den här definitionen är världsekonomin fortfarande internationell, snarare än global. En global världsekonomi karakteriseras av att varor, tjänster, kapital och personer kan röra sig helt fritt samt av att utländska investerare och utländsk arbetskraft inte diskrimineras i förhållande till investerare och arbetskraften i de länder där de verkar. En globaliserad världsekonomi förutsätter vidare en pris- och löneutjämning mellan länder, något som ännu så länge är mycket avlägset.

När vi i denna bok använder ordet globalisering avser vi därför den process mot ökad integration som världsekonomin uppvisar idag snarare än utopin (eller skräckscenariot) om en globaliserad världsekonomi. Till skillnad från en del forskare som har större krav på begreppsstringens använder vi här ordet internationalisering som synonymt med globalisering. Dels lättar det upp läsningen. Dels har internationalisering en mer positiv klang än det i mångas öron negativt laddade ordet globalisering. Därmed hoppas vi på en mer förutsättningslös inställning från läsarens sida till de företeelser som döljer sig bakom orden.

Vi har på ett erkänt schablonmässigt sätt valt att använda orden globaliseringskritiker eller globaliseringsrörelsen (snarare än det mer negativt laddade anti-globaliseringsrörelsen) för att beteckna den världsomspännande rörelse som kritiserar olika internationella institutioner på toppmöten världen över. De debattörer som är positiva till globaliseringen och som försvarar frihandeln, WTO m.fl. har vi valt att rubricera som frihandelsvänner.

Att mäta globaliseringen

Få har försökt sig på att mäta omfattningen av den ökade integrationen eller det ömsesidiga beroendet mellan världens län-

der. Utan någon form av instrument för att uppskatta graden av globalisering blir det svårt att ha en meningsfull debatt om dess effekter.

Sedan tre år tillbaka presenterar dock den amerikanska tidskriften *Foreign Policy* ett sådant instrument där data om handels- och investeringsflöden, valutatransaktioner, resandeströmmar, telefonsamtal, antal Internetanvändare, delaktighet i internationella institutioner, m.m. har vägts samman till ett globaliseringsindex (www.foreignpolicy.com).

Trots en stark tillväxt för flera indikatorer fram till slutet av 1990-talet visar detta index att globaliseringstakten har avtagit under början av 2000-talet. Sedan terrorattentaten i USA 2001 har främst de ekonomiska indikatorerna sjunkit. Framför allt gäller detta de globala direktinvesteringarna som sjönk drastiskt under 2001–2002. De politiska indikatorerna har dock vidmakthållits och till och med fördjupats sedan 2001, varför det, enligt *Foreign Policys* egen tolkning av resultatet, inte går att tala om någon tillbakagång för globaliseringsprocessen, åtminstone inte ännu:

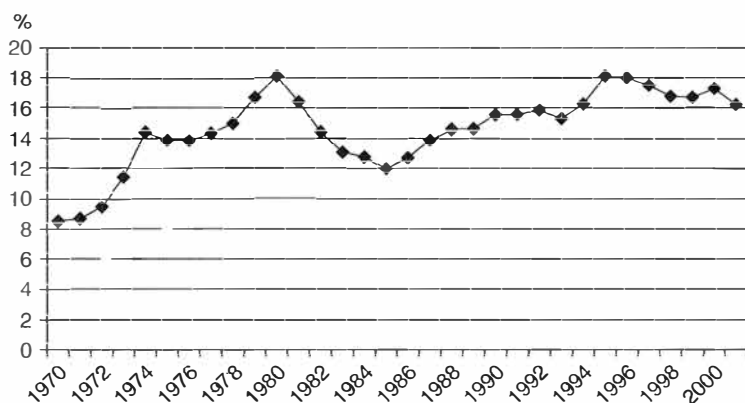
Att säga att al-Qaidas attacker misslyckades med att lösa upp globaliseringens nät är inte detsamma som att säga att globaliseringen inte påverkades alls. Men överlag är det bilden av den 11 september som ett symptom som framträder, snarare än orsaken till de påfrestningar som är tätt förbundna med fördjupad global integration.

Under de senaste två åren har Irland varit det mest globaliserade landet i världen följt av Schweiz på andra plats. I 2003 års index placerar sig Sverige som det tredje mest globaliserade landet i världen. Enligt *Foreign Policy* berodde Sveriges klättring i 2003 års index på att tyska, franska och finska företag investerade i och köpte upp svenska företag. En annan intressant iakttagelse är att de mest globaliserade länderna (t.ex. Sverige och Nederländerna) uppvisar en mer jämlik inkomstfördelning än länder som kännetecknas av mindre öppenhet mot omvärlden.

Handelsflöden

Medan världsekonomin idag är över 6 gånger så stor som 1950 är världshandelns volym nästan 22 gånger större. Detta beror främst på en kraftig tillväxt av handeln med industrivaror som är 42 gånger större än 1950, att jämföra med jordbrukshandeln som har sexdubblats under samma period. Världshandelns andel av BNP har ökat från 8 procent 1970 till idag ca 16 procent om man exkluderar handeln mellan EU-länderna (se figur 3.1).

Figur 3.1. Världshandel (export) som andel av BNP.

Källa: UNCTAD.

Dessutom är varuutbytet i den internationella handeln mycket större idag än tidigare då handeln mest bestod av råvaror och enklare färdigvaror som textilier, järn och stål.

Man kan dock inte tala om något globaliserat handelsmönster. Som bl.a. professor Claes Göran Alvstam i Göteborg visat är huvuddelen av världshandeln koncentrerad till begränsade geografiska områden. Huvuddelen av världens utrikeshandel består av närhandel mellan grannländer och inom egna konti-

nenter. Över två tredjedelar av Europas varuhandel sker med andra länder i regionen.

Multilateral, regional och bilateral liberalisering

Starkt bidragande till den ökade internationaliseringen under de senaste 50 åren har varit de sänkningar av tullar och andra handelshinder som skett inom ramen för olika förhandlingsrundor i GATT/WTO. Detta, jämte det regelsystem som växt fram, har framför allt bidragit till att handelsvillkoren för de ekonomiska aktörerna blivit mer stabila och förutsägbara samt förhindrat en återgång till anarki och protektionism i tider av ekonomiska störningar och kriser (oljeprischockerna på 1970-talet och Asienkrisen i slutet av 1990-talet).

Parallellt härmed har det – först i Västeuropa och därefter i Nordamerika – slutits tullunioner och frihandelsavtal som regionalt medfört en ytterligare fördjupning av frihandeln. Under de senaste åren har denna utveckling accelererat och spritt sig till alla världens hörn. Här kan man verkligen tala om en globalisering. Uppemot hälften av världshandeln uppskattas nu äga rum inom ramen för olika bilaterala och regionala avtal. Följden har blivit ett virrvarr av handelsöverenskommelser med olika tullsatser och regler. De stora förlorarna på denna utveckling är de oftast svagare och mindre länder som står utanför dessa avtal och vars export till olika marknader därigenom i ökande grad diskrimineras.

Inget tyder på att trenden mot fler regionala och bilaterala frihandelsavtal i världen avtar, snarare tvärtom. Motiven bakom dessa avtal är inte enbart ekonomiska. Precis som i den europeiska integrationens början är drivkrafterna i minst lika hög grad politiska. USA ser exempelvis dessa avtal som ett instrument för att bygga allianser i kampen mot den internationella terrorismen.

Hur fri är världshandeln?

Trots över 50 års liberaliseringsansträngningar kvarstår många

handelshinder, inte minst inom jordbruks- och tjänsteområdena, vilka tillsammans svarar för två tredjedelar av världsekonomin.

Den konstellation av länder som kommit längst i ekonomisk integration är EU. Även inom EU är dock hindren mot den fria rörligheten för varor, tjänster, kapital och personer fortfarande omfattande. Utanför de olika regionala och bilaterala frihandelsområdena utgör tullarna fortfarande ett problem för den internationella varuhandeln. Även om tullarna för industrivaror i de utvecklade länderna är låga genomsnittligt sett, är de punktvis (t.ex. för textil, kläder och skor) relativt höga. Även bruket av så kallade antidumpningstullar är ett stort och växande problem. Tullarna i u-länderna ligger generellt på en betydligt högre nivå än i i-länderna.

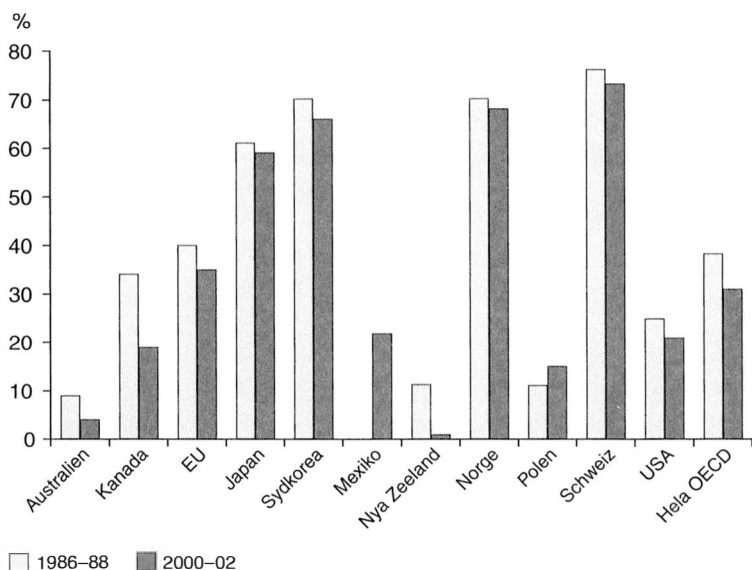
Den internationella varuhandeln hindras inte bara av tullar och andra liknande gränshinder som antidumpningstullar utan även av olika former av subventioner, tekniska handelshinder och diskriminerande upphandlingsförfaranden. På dessa områden har liberaliseringsframgångarna varit förhållandevis blygsamma.

Jordbruket extremt högt skyddat

Frihandelssträvandena har mestadels begränsats till handeln med industrivaror. På jordbruksområdet är protektionismen fortfarande mycket framträdande. Trots de ansträngningar som under senare år gjorts för att ta ett samlat grepp om det globala jordbruksstödet, har skyddet inte minskat märkbart (se figur 3.2).

Stödet till jordbruket ges på tre olika sätt. För det första subventioneras jordbruksnäringen med olika former av prisstöd, inkomststöd eller stöd för olika ändamål (miljö m.m.). På detta sätt kan man stå emot billigare import och även sälja mer utomlands. För det andra skyddas jordbruket av extremt höga tullar. Medan i-ländernas genomsnittliga tullskydd för industrivaror ligger på ca 4 procent ligger tullarna för jordbruks-

Figur 3.2. Jordbruksstödet i vissa OECD-länder 1988–2002
(andel av det totala produktionsvärdet).

Källa: OECD.

produkter på i genomsnitt 40–50 procent. Som exempel kan nämnas Japans ristull på drygt 1 000 procent och Kanadas 300-procentiga tull på smör. Till råga på allt kan EU:s och USA:s jordbrukare genom exportsubventioner och exportkrediter dumpa den överskottsproduktion som skapats genom alla dessa stöd på världsmarknaden och på så sätt omöjliggöra för lönsamma u-landsexportörer att konkurrera.

Det totala jordbruksstödet i OECD-länderna om 311 miljarder dollar var år 2001 större än Afrikas (söder om Sahara) samlade BNP. En annan jämförelsesiffra är OECD-ländernas totala u-landsbistånd som samma år inte var högre än 52 miljarder.

Handeln med tjänster

De flesta länder i världen är mycket långt ifrån en fullständig eller ens omfattande liberalisering av tjänstehandeln. De åtaganden som hittills gjorts i WTO innebär i stort sett endast att status quo garanteras för existerande lagar och regler. Mycket litet i form av konkreta liberaliseringar har alltså hänt på tjänsteområdet, med två viktiga undantag, nämligen telekommunikationer och finansiella tjänster.

Kapitalflöden

Om man bortser från olika typer av finansiella derivat kan man dela in internationella kapitalflöden i tre kategorier: direktinvesteringar, portföljinvesteringar och banklån. Härutöver står ekonomiska flöden som sker inom transnationella företag för en betydande del av den internationella ekonomin.

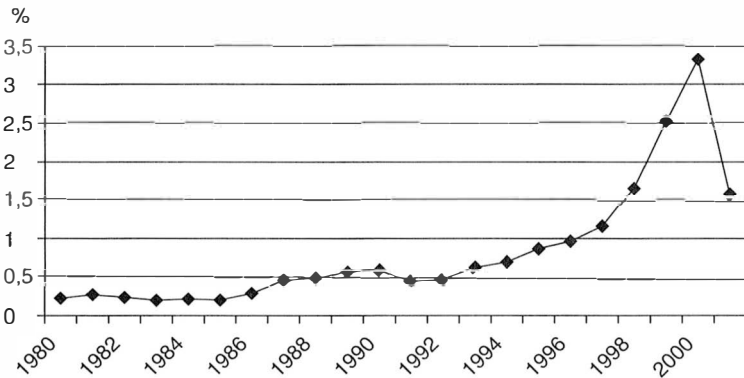
Utländska direktinvesteringar

Utländska direktinvesteringar delas in i företagsförvärv och nyetableringar och förutsätter ett ägarinflytande över det företag som investeringen avser. Enligt Internationella valutafonden (IMF) måste den utländska investerarens ägarandel i det företag som förvärvas uppgå till minst tio procent för att den ska rubriceras som en direktinvestering.

Under perioden 1980–2002 växte det totala inflödet av utländska direktinvesteringar i världen från 55 till 650 miljarder dollar. Under år 2000 nådde den siffran rekordhöga 1 270 miljarder dollar för att halveras under perioden 2001–2002. Som framgår av figur 3.3 har även direktinvesteringarnas andel av BNP ökat under perioden. Under 2003 vände värdet på de globala direktinvesteringarna åter uppåt, en utveckling som inte återspeglas i diagrammet.

Av det totala inflödet av utländska direktinvesteringar i världen 2002 gick endast 25 procent till u-länder. Även bland u-

Figur 3.3. Globala direktinvesteringar som andel av BNP.

Källa: UNCTAD.

länderna är fördelningen av utländska direktinvesteringar skev. Så mycket som en tredjedel gick till Kina och Hongkong-Kina.

... varav företagsförvärv

Värdet av utländska direktinvesteringar i form av sammanslagningar och uppköp av företag steg från 100 miljarder dollar 1987 till 720 miljarder 1999. Detta motsvarar 83 procent av det totala inflödet av utländska direktinvesteringar i världen under det året. Övriga ca 17 procent hänför sig till nyetableringar. Halveringen av de globala flödena av direktinvesteringar under de senaste två åren förklaras till stor del av en minskning när det gäller företagsförvärv, som under 2002 endast uppgick till 370 miljarder US-dollar.

Det faktum att andelen företagsförvärv historiskt har varit så hög har oroat många u-länder. Uppköp innebär ju att inhemska tillgångar säljs till utländska intressen, något som många u-länder ser som ett hot mot det nationella ekonomiska självbestämmandet. Nyetableringar anses även ha gynn-

sammare effekter på teknikspridning och tillväxt i världlandet än investeringar i form av sammanslagningar och uppköp.

Invändningen mot det resonemanget är att kapitalstocken ökar oavsett hur investeringen sker. Om det sker genom ett uppköp övergår kapital från den utländska köparen till den inhemska säljaren, kapital som kan utnyttjas av säljaren till att genomföra nyinvesteringar i den inhemska ekonomin.

Portföljinvesteringar

Portföljinvesteringar är köp av aktier eller obligationer som inte är avsedda att åstadkomma ett avgörande ägarinflytande i ett företag. Portföljinvesteringar görs idag till stor del av pensionsfonder, livförsäkringsbolag eller bankägda sparfonder.

Det totala värdet av gränsöverskridande portföljinvesteringar i världen uppgick under 2001 till drygt 850 miljarder dollar. För drygt ett årtionde sedan uppgick den siffran till mindre än en tiondel, ca 70 miljarder dollar per år. Flödet från i-länder till u-länder har ökat ännu mer även om det fortfarande ligger på en relativt låg nivå. 1980 förekom portföljinvesteringar i u-länder i princip inte. År 2000 uppgick värdet av i-ländernas portföljinvesteringar i u-länder till 26 miljarder dollar.

Banklån

Fram till 1990-talet dominerade banklån i internationell långivning till både stater och företag. Banklån skiljer sig bland annat åt i löptid, där lån med en löptid på mer än ett år rubriceras som långa, medan lån med en löptid upp till ett år beskrivs som korta. En annan viktig åtskillnad gäller om lånen sker i inhemsk eller utländsk valuta.

Till skillnad från portföljinvesteringar och direktinvesteringar har banklån minskat i betydelse internationellt under de senaste tjugo åren. 1980 uppgick flödet av lån med korta löptider från i-länder till u-länder till 30 miljarder dollar (när ränte- och återbetalning dragits från). 1990 var den siffran 15 mil-

jarder dollar och 1998 var återflödet till i-länder i form av återbetalning och ränta större än de nya lån som tecknades. Skälen till denna nedgång är flera. Dels är banklån en mer riskabel form av utvecklingsfinansiering för låntagarlandet än både portföljinvesteringar och direktinvesteringar. Vid ett banklån måste återbetalning ske även när avkastning och inkomster sjunker för låntagaren. För en portföljinvestering är däremot återbetalningen kopplad till investeringens lönsamhet. Allra säkrast från låntagarens perspektiv är utländska direktinvesteringar där investeraren helt och hållet bär risken och där kapitalet dessutom binds i mottagarlandet över långa tidsperioder.

Andra faktorer som ligger bakom nedgången i lånefinansierad utveckling är framväxten av nya, mer sofistikerade finansiella instrument och dåliga erfarenheter för såväl banker som låntagare i samband med skuldkrisen under 1980-talet och Asienkrisen 1997–98. Omvänt har attityden till utländskt ägande och utländska direktinvesteringar blivit mer positiv över tiden. Som vi återkommer till i kapitel 9 finns det dessutom studier som visar att banklån inte har lika goda effekter på ekonomisk tillväxt som direktinvesteringar och portföljinvesteringar.

Transnationella företag

En klar skillnad mot den tidigare globaliseringsperioden i början av 1900-talet är den dominerande roll som de transnationella företagen har när det gäller att organisera produktion och handel. Antalet transnationella företag var enligt UNCTAD kring millennieskiftet över 60 000 med närmare 900 000 filialer och dotterbolag i olika delar av världen.

Det finns en allmänt spridd uppfattning att de transnationella företagen i verklig mening är globala i sitt sätt att organisera tillverkningen. Detta överensstämmer inte med verkligheten. Flertalet transnationella företag har den övervägande delen av sina tillgångar, aktieägare och arbetskraft i sina hemländer. De flesta utlandsinvesteringar finansieras dessutom

genom inhemskt sparande i ursprungslandet. Även portföljinvesteringarna är överväldigande nationella. Begreppet ”transnationell” är därför något missvisande.

De finansiella marknaderna

På det finansiella området underlättar informationstekniken integrationsprocessen mellan länder. Ingenstans är den ekonomiska integrationen tydligare än på de internationella valutamarknaderna. 2002 var den dagliga genomsnittliga omsättningen på dessa marknader 1200 miljarder dollar jämfört med 10 miljarder i början av 1970-talet. Omsättningen 2002 var dock lägre än i slutet på 1990-talet.

Genom de valutakriser, ofta i kombination med bankkriser, som förekommit i ett antal länder under 1990-talet (Europa 1992–93, Mexiko 1994–95, Asien 1997–98, Ryssland 1998, Brasilien 1999 och Argentina 2001–02) har diskussionen om ekonomisk globalisering fokuserats just på finans- och valutamarknaderna. Trots det är nettoflödet av kapitalströmmar sannolikt inte större i relation till BNP idag än vid tiden för första världskrigets utbrott.

Vad som skiljer dagens situation från tidigare epoker är att informationen om vad som händer i andra länder sprids ofantligt mycket snabbare genom den nya informations- och kommunikationstekniken. Snabbheten leder i sin tur till större svängningar och risker för plötsliga chocker, snöbollseffekter och flockbeteende. Vi återkommer till detta i kapitel 9.

En annan viktig, bidragande orsak har varit det faktum att många länder har tillämpat en fast växelkurs. Eftersom en devalvering innebär en snabbare värdeförändring för alla tillgångar i ett land än en kontinuerlig förändring av en valuta, är incitamenten för spekulation större under en fast än under en flytande växelkurs.

Arbetskraftsrörlighet

För arbetskraftsrörligheten kan man definitivt inte tala om någon globalisering. Inte mer än ca två procent av världens befolkning lever och arbetar utanför sina nationsgränser. Även inom EU svarar den utländska arbetskraften för enbart tre procent av det totala antalet sysselsatta. De stora befolkningsrörelser som kännetecknade slutet av 1800-talet har i det närmaste upphört. I stort sett alla länder har strikta begränsningar för arbetskraftsinvandring och immigration av lågutbildad arbetskraft.

Samtidigt har dock turistströmmarna ökat explosionsartat under efterkrigstiden. År 2000 reste 700 miljoner utomlands i egenskap av turister, jämfört med 25 miljoner 1950. Också de expanderande möjligheterna till att utbilda sig i andra länder har inneburit en ökad personrörlighet internationellt. År 2001 valde t.ex. 550 000 utländska studenter att studera i USA. 1950 var motsvarande siffra 50 000.

Informationsflöden

Den kanske allra största revolutionen har skett inom mediebranschen och inom informationstekniken. Information når idag människor över hela jordklotet genom en mängd olika kanaler. Via tv, radio, tidningar och Internet sker en ständig spridning av bilder, nyheter, underhållning, kultur och kunskap som påverkar människors värderingar och uppfattning om världen. Härigenom har globaliseringen blivit mer intensiv och omedelbar.

1930 kostade ett treminuters telefonsamtal från New York till London 245 dollar i 1990 års penningvärde. Ett telefonsamtal över Internet är idag i princip gratis till vilken destination som helst i världen. 1995 använde 20 miljoner människor Internet. I juni 2003 låg siffran på över 580 miljoner och om ett par år beräknas Internet-användarna uppgå till en miljard människor.

Sammanfattningsvis karakteriseras världsekonomin idag av:

- kvarvarande men minskande hinder för internationell varu- och tjänstehandel
- fria kapitalflöden i många länder
- fortsatt strikt kontroll av personers rörlighet
- fritt flöde av information.

4. *Globaliseringens politiska dimension*

De som är positiva till internationaliseringen brukar framföra följande huvudargument för sin ståndpunkt:

- ekonomisk utveckling och ökat välstånd
- ökad fred och säkerhet
- spridning av demokrati och mänskliga rättigheter.

Den ekonomiska dimensionen av globaliseringsdebatten behandlas i kapitel 5 och framåt. Eftersom tanken att freden gynnas av ökad ekonomisk integration ännu inte har ifrågasatts i någon större utsträckning i globaliseringsdebatten behandlar vi inte det argumentet närmare i den här boken (därmed inte sagt att fredsargumentet inte kan ifrågasättas).

Som inledning till diskussionen om globaliseringens politiska dimension presenterar vi frihandelsvännernas främsta argument om spridning av demokrati och mänskliga rättigheter. Därefter diskuterar vi om globaliseringen kan utgöra ett hot mot demokrati och mänskliga rättigheter därför att den leder till maktkoncentration eller till en kapplöpning mot botten när det gäller miljökrav, löner eller arbetsvillkor. Avslutningsvis behandlas globaliseringens konsekvenser för den moderna nationalstaten.

Demokrati och mänskliga rättigheter

Enligt frihandelsvännerna bidrar globaliseringen till spridning av demokrati och mänskliga rättigheter på två sätt:

- För det första hävdar man att ekonomisk integration och informationsutbyte mellan länder leder till ökad öppenhet mot omvärlden och till ett ökat flöde av kunskap om hur andra länder styrs. Därmed förstärks medvetenheten om och så småningom kraven på demokrati och mänskliga rättigheter.
- För det andra betonar man att frihandel och öppenhet mot omvärlden gynnar ekonomisk utveckling och framväxten av en medelklass i ett land. I samhällen med en välutvecklad medelklass tenderar det att växa fram oberoende maktcentra som balanserar centralmakten. En multipolär maktstruktur är i sin tur en förutsättning för att demokratiseringsprocessen ska lyckas, resonerar man.

Frihandelsvännerna finner stöd för sin argumentation i utvecklingen i länder som Kina, Turkiet, Mexiko, Chile, Taiwan, Sydkorea och Indonesien, men även i bristen på utveckling i länder som Kuba, Zimbabwe, Nordkorea och Irak.

Globaliseringskritikernas argument är inte i första hand att frihandelsvännerna har fel i att en öppnare värld kan bidra till spridningen av demokrati och mänskliga rättigheter utan att det inte längre är auktoritära stater som är det största hotet mot mänskliga rättigheter i världen. I stället identifierar de mäktiga kommersiella intressen som det primära hotet. De fokuserar också mer på ekonomiska och sociala rättigheter än på politiska fri- och rättigheter. Vi återkommer till dessa argument i de två följande avsnitten.

Vår bedömning

Vi delar frihandelsvännernas åsikt att ekonomiskt öppna länder respekterar politiska fri- och rättigheter mer än slutna län-

der. Det är naturligtvis svårt att belägga något säkert orsaks-samband, men att det finns en korrelation mellan ekonomisk öppenhet och respekten för politiska fri- och rättigheter förefaller vara otvetydigt och bekräftas även i empiriska studier.

Koncentration av makt?

Globaliseringskritikernas kanske främsta invändning mot globaliseringen är att de transnationella företagen har blivit så mäktiga att de i realiteten kommit att bestämma över människors öden på ett sätt som begränsar deras rättigheter. Detta perspektiv anlades t.ex. i de uppmärksammade tv-reportagen om gruvindustrin i Ghana som SVT:s Uppdrag Granskning gjorde under 2003. Det är även ett av huvudargumenten i den kanadensiska journalisten Naomi Kleins bok *No Logo*. Enligt Klein begränsar de transnationella företagen människors politiska rättigheter som medborgare och reducerar dem till konsumenter. Flera andra globaliseringskritiska böcker redovisar argument och statistik som går ut på att globaliseringen har lett till maktkoncentration i näringslivet och att företagens makt växer på bekostnad av vanliga människors rättigheter.

Frihandelsvännerna ifrågasätter å sin sida inte att internationaliseringen medför stora förändringar i maktförhållanden världen över. Deras argument är i stället att processen inte nödvändigtvis gynnar de redan mäktiga. Tvärtom, menar man, har globaliseringen på mycket kort tid ställt etablerade maktförhållanden på sin spets. Enligt debattören Johan Norberg är en av globaliseringens främsta fördelar att människor i egenskap av företagare, konsumenter och arbetstagare blir mindre beroende av lokala makthavare, monopolister och kapitalägare. Norberg menar vidare att storbolagens dominans i själva verket minskar och redovisar statistik som visar att de 500 största amerikanska företagens försäljning som andel av BNP minskade från 59 till 36 procent mellan 1980 och 1993.

Vår bedömning

Även när det gäller frågan om maktkoncentration delar vi i huvudsak frihandelsvännernas perspektiv på globaliseringens effekter. Microsofts enorma framgångar under de senaste tjuugo åren är visserligen ett exempel på hur snabbt en ny aktör kan växa fram och uppnå en dominerande ställning på marknaden, men det finns inte några garantier för att företagets ledande position kommer att bestå i framtiden.

Ett exempel på motsatsen är företaget KaZaA som tack vare globaliseringen (man har servrar i Danmark, programvara från Estland och en ledning som kan befinna sig var som helst i världen) idag utmanar de globala musikjättarna. Genom att erbjuda en programvara som gör det möjligt att kostnadsfritt ladda ner digitalt lagrad musik och film från nätet hotar utvecklingen att undergräva hela industrins ekonomiska bas. I förlängningen skulle utvecklingen kunna föra med sig att musikindustrin imploderar, eller helt tvingas förändra formerna för lagring och distribution av film och musik.

Den svenske statsvetaren Joakim Reiter har vidare beskrivit hur den finansiella globaliseringen har bidragit till att undergräva den svenska korporativismen genom att förändra ägandestrukturen i svenskt näringsliv på bara ett tiotal år. Reiter framhåller att globaliseringen innebär en maktförskjutning mellan olika marknadsaktörer, snarare än mellan marknad och stat. Wallenbergsfären har förlorat i inflytande medan andra finansiella aktörer har tjänat på de stora omställningar som globaliseringen medför.

Inte heller den ökade betydelsen av varumärken förefaller vara ett säkert tecken på att företagens makt har ökat otillbörligt på bekostnad av andra institutioner i samhället så som framför allt Naomi Klein hävdar. Företag som är starkt beroende av sitt varumärke för att skapa lönsamhet blir nämligen samtidigt sårbara. Tydligast blir kanske detta perspektiv när Klein citerar Hector Liang, f.d. styrelseordförande för företaget United Biscuits. "Maskiner förbrukas. Bilar rostar. Män-

niskor dör. Vad som lever vidare är varumärken.” De som fått konsulttjänster utförda av företaget Andersen Consulting eller köpt telefonitjänster från WorldCom håller sannolikt inte med om det påståendet. I själva verket innebär företagens strävan efter stark identifikation i samhället genom varumärkesprofilering att man ger sig in på en politisk arena och i ökad utsträckning blir beroende av samhällets syn på företaget. Det som i Kleins ögon är ökad makt är samtidigt ökad sårbarhet.

Kapplöpning mot botten?

En annan vanlig åsikt i den globaliseringskritiska rörelsen är att transnationella företag flyttar sin produktion från land till land på jakt efter de lägsta lönerna, de sämsta arbetsvillkoren och de lägsta miljökraven. Detta skapar en kapplöpning mot botten när regeringarna konkurrerar med låga krav för att locka till sig internationellt kapital. Författaren Stefan Jonsson skriver i DN (1 okt. 2000): ”Tack vare det rådande frihandelsparadigmet kan varje företag uppsöka de platser där lönekostnaderna är lägst, marknaderna bäst och miljöreglerna fåtaligast.” Kritikerna ser det som att globaliseringen på det här sättet bidrar till att förstärka företagens makt i relation till politikerna och att processen därmed riskerar att undergräva demokratiskt fattade beslut.

Frihandelsvännerna framhåller å sin sida att transnationella företag betalar högre, inte lägre, löner än de som råder lokalt samt att de erbjuder bättre arbetsvillkor och använder renare teknik jämfört med vad som gäller i värdlandet. I själva verket bidrar transnationella företag till förbättrade ekonomiska och sociala villkor i värdlandet, anser man. Enligt den brittiske ekonomen Philippe Legrain är globaliseringen en kapplöpning mot toppen, inte mot botten. Han frågar sig varför 80 procent av utlandsinvesteringarna går till i-länder med höga miljöstandarder och sociala villkor om företagens primära målsättning med utlandsinvesteringar är att dra nytta av länder med låga standarder.

Vår bedömning

Uppfattningen att globaliseringen har skapat en process där länder tävlar med allt lägre krav för att locka till sig investeringar har hunnit bli tämligen etablerad i den offentliga debatten. Återigen anser vi dock att den bild som frihandelsvänerna ger av hur transnationella företag verkar och fungerar i världlandet är mer förankrad i verkligheten än den bild som kritikerna vill förmedla.

På miljöområdet är den övervägande slutsatsen i de empiriska studier vi har tagit del av att det inte existerar någon kapploppning mot botten. Denna slutsats drar t.ex. OECD:s Charles Oman i en studie från år 2000. Oman lägger dock till att han inte haft möjlighet att testa om konkurrens om investeringar har bidragit till att hindra framväxten av *högre* miljökrav i de länder han studerat.

Inte heller när det gäller arbetsvillkor förefaller det finnas en generell trend mot försämrade standarder. Ajit Ghose vid den internationella arbetsorganisationen (ILO) framhåller att arbetsvillkoren i u-länder som exporterar industrivaror i själva verket stadigt förbättras. Enligt Ghose finns det inte något empiriskt stöd för uppfattningen att det pågår en systematisk social dumpning i u-länderna.

Även åsikten att transnationella företag genomgående dumpar löner i de länder där de etablerar sig är enligt vår mening dåligt underbyggd. Näringslivssektorer med en stor andel utländska direktinvesteringar uppvisar generellt sett högre löner än sektorer som domineras av inhemska företag. Bland u-länderna är löneskillnaden mellan utländska och inhemska företag särskilt tydlig. Enligt OECD betalar utländska företag i de minst utvecklade länderna 100 procent mer i lön än lokala företag inom samma bransch. För medelinkomstländer är lönepremien 80 procent i utländska företag. Andra uppskattningar är ännu högre. Åsikten att transnationella företag generellt sett dumpar löner i de länder där de etablerar sig är helt enkelt fel.

Enligt de studier som gjorts är det främsta skälet till frånvaron av social dumpning att låga standarder är av underordnad betydelse vid investeringsbeslut. Andra faktorer såsom makroekonomisk stabilitet, rättssäkerhet, geografi, marknadspotential, god utbildning, bra infrastruktur, naturresurstillgångar, fri kapitalrörlighet, social stabilitet, ett transparent, icke-diskriminerande regelverk och frånvaro av väpnat våld, anses vara viktigare än kostnadsbesparingar till följd av låga miljökrav. Låga krav kan till och med verka avskräckande på investerare eftersom man riskerar dålig publicitet och svårigheter med avsättning i länder med högre standarder. Enligt OECD efterfrågar transnationella företag i första hand inte låga miljökrav eller arbetsvillkor utan en konsekvent tillämpning av gällande regler.

De som är positiva till fortsatt global ekonomisk integration använder också i större utsträckning statistik som stöd för sin uppfattning. Många globaliseringskritiska debattörer använder däremot anekdoter och exempel, som visserligen kan vara målande men som är opålitliga när det gäller att ge en rättvisande helhetsbild av verkligheten.

Även i globaliseringskritiska skrifter som är fyllda med statistik (se t.ex. William Greiders bok *One World Ready or Not*) tenderar användningen av statistiken snarast att utnyttjas för att bekräfta den bild man vill förmedla. Princeton-professorn Paul Krugman kritiserar Greider för att han bortser ifrån statistik som inte passar in i de resonemang om globaliseringens effekter på arbetslöshet och löner som Greider för. Det är vår uppfattning att forskare som redovisar frihandelsvänliga slutsatser om ekonomisk och social utveckling i allmänhet använder statistik mer förutsättningslöst och därmed mer ansvarsfullt än huvuddelen av de globaliseringskritiska debattörerna.

Därmed inte sagt att det inte finns transnationella företag som exploaterar sina anställda eller miljön, eller att det inte finns företag som försöker spela ut länder mot varandra i jakt på lägre produktionskostnader. Det opinionstryck som medier och många frivilligorganisationer bidrar med för att binda sto-

ra internationella koncerner vid riktlinjer som syftar till ökat socialt och ekologiskt ansvarstagande är därför av stor betydelse för utvecklingen av en långsiktigt hållbar globalisering.

Innebär globaliseringen slutet för nationalstaten?

Under mitten och slutet av 1990-talet växte det fram en omfattande litteratur som förutspådde nationalstatens undergång som en följd av globaliseringen. I en bok med titeln *The End of the Nation State* drev t.ex. den japanske företagsekonomen Kenichi Ohmae tesen att transnationella företag hade blivit globala till sin natur och att de i framtiden kommer att agera helt oberoende av sitt nationella ursprung. I den kanske mest inflytelserika artikeln i denna debatt skrev den amerikanska statsvetaren Jessica Mathews 1997 i tidskriften *Foreign Affairs* att IT-revolutionen innebär att hierarkier upplöses så att makt sprids bland fler människor och större grupper i samhället.

Genom att drastiskt sänka kostnaderna för kommunikation, konsultation, och samordning, gynnar [utvecklingen] decentraliserade nätverk framför andra former av organisationer. Företag, medborgarorganisationer, etniska grupper, och brottskarteller har alla raskt anammat nätverksmodellen. Stater, å andra sidan, är i sig hierarkier, bundna till en organisationsform som är oförenlig med allt det som den nya tekniken möjliggör.

Ett närbesläktat argument går ut på att globaliseringen gör nationalstaten impotent. Enligt detta synsätt undergräver globaliseringen nationalstaternas möjligheter att agera när det gäller skatter, offentliga utgifter och en självständig ekonomisk politik. I boken *The Lexus and the Olive Tree* talar New York Times utrikeskorrespondent Thomas L. Friedman om globaliseringen som en "gyllene tvångströja", dvs. en process som genererar rikedom men som samtidigt eliminerar det nationella manöverutrymmet i den ekonomiska politiken.

Vår bedömning

I många avseenden är bilden av nationalstaten som överflödigt eller impotent överdriven. Redan 1996 ifrågasatte Hirst och Thompson om globaliseringen verkligen utgjorde det hot mot nationalstaten som ofta görs gällande. Samma invändningar har på senare tid framförts av bland andra ekonomerna Vincent Cable, Philippe Legrain och Martin Wolf.

En bra utgångspunkt för en analys av globaliseringens konsekvenser för nationalstaten är de drivkrafter som ligger bakom utvecklingen. Den ökade internationaliseringen kan sägas ha två huvudsakliga drivkrafter: den snabba tekniska utvecklingen och den ekonomiska avregleringen. Båda dessa faktorer reducerar visserligen regeringars handlingsfrihet, men bara inom vissa områden och ofta inte i så stor omfattning som man tror. På många områden är den nationella politiken fortfarande verkningsfull och globaliseringseffekterna bör därför inte överdrivas. Globaliseringen begränsar, men eliminerar inte, regeringarnas manöverutrymme. Dessutom samarbetar länderna i allt större utsträckning – både regionalt och multilateralt – och förhandlar tillsammans fram avtal, regler och normer inom olika områden, som sedan genomförs i hemländerna. Det som vi ibland uppfattar som en överstatlig tvångströja är i själva verket ofta effekterna av ett alltmer välutvecklat internationellt samarbete mellan suveräna stater.

Av globaliseringsdebatten skulle man vidare kunna tro att skatterna har sänkts i länder med höga skatter under den senaste tjugoårsperioden. I själva verket ökade det genomsnittliga skatteuttaget i OECD-länderna från 32 till 37 procent mellan 1980 och 1999. Vidare tillhör de länder som har det högsta skattetrycket i världen, däribland Sverige, också de mest öppna ekonomierna i världen. Det går därför inte utan en fördjupad granskning att hävda att globaliseringen tvingar fram skattesänkningar.

Oavsett vilken skattenivå som råder i ett land straffas dock länder med höga *budgetunderskott* hårt av internationella

finansmarknader, i synnerhet om landet samtidigt har en fast växelkurs. Helt oberoende av globaliseringen måste offentliga budgetunderskott alltid betalas (med inflation, högre räntor eller högre skatter) och det kostar medborgarna i ett land knappast mer idag än för 40 år sedan. "Globaliseringen" må vara en populär och lagom anonym syndabock för regeringar som inte vill balansera budgeten, men den eliminerar inte statens möjlighet att låna pengar till statsbudgeten. Tvärtom har den finansiella globaliseringen inneburit förbättrade möjligheter för staten att låna pengar till låg kostnad.

Föreställningen att globaliseringen gör nationalstaten överflödig är än mindre sannolik än att den gör nationalstaten impotent. Snarare gäller motsatsen. Hirst och Thompson noterar t.ex. att transnationella företag inte försöker påverka nationella bestämmelser utan i de allra flesta fall anpassar sig till den politik som förs i landet. Transnationella företag blir därför i allt större utsträckning beroende av att politiken inom och mellan länder fungerar när det gäller t.ex. tekniska krav, skyddskrav, immaterialrättsliga regler, produktionsstandarder och miljökrav. Om man anlägger det här perspektivet växer nationalstatens betydelse med globaliseringen i stället för att minska.

Vi vill också framhålla att globaliseringen inte på något sätt är en förutbestämd process. I stället är den till stor del ett resultat av medvetna beslut och val som träffats av enskilda regeringar i olika stater. Därmed är också staternas fortsatta stöd för globaliseringen och dess institutionella ramverk en förutsättning för att processen ska kunna fördjupas.

Slutligen är det viktigt att notera att de problem som de ökade handels- och kapitalflödena medfört för nationalstaterna inte är nya. På många sätt står nationalstaten bättre rustad idag än någonsin tidigare i historien. Asienkrisen blottlade visserligen brister i flera länders institutionella ramverk, men den hade inte på långt när lika förödande konsekvenser som finanskriserna på 1800-talet, depressionen på 1930-talet, eller oljekriserna på 1970-talet. Den snabba återhämtningen från Asi-

enkrisen beror delvis på gynnsamma omständigheter (den goda amerikanska konjunkturen), men också på att marknadsekonomins institutionella ramverk har förstärkts och att regeringarna idag har en bättre kunskap om och förfogar över mer sofistikerade instrument för att hantera kriser.

Vår slutsats är att nationalstaten, till skillnad från vad som hävdades av många bedömare på 1990-talet, i själva verket har stärkts. Skälet är att staten i stora delar av världen upplevs som det starkaste och mest legitima politiska ramverk som finns och att den växer i betydelse i en period av snabb teknisk, ekonomisk och politisk förändring. Samtidigt har dock även olika typer av transnationella aktörer stärkts av globaliseringen. Hit hör transnationella företag och frivilligorganisationer, men också organiserad brottslighet och terroristorganisationer.

5. Frihandel, utveckling och välbefinnande

I detta kapitel beskriver vi på ett principiellt plan de viktigaste ekonomiska argumenten för en friare handel och behandlar frågan om huruvida frihandel är detsamma som rättvis handel.

Varför frihandel?

Högre löner och lägre priser

Frihandeln anses skapa vinster, dels för konsumenterna genom att varor kan importeras till ett lägre pris, dels för exportföretagen och dess anställda som kan dra nytta av fördelaktiga priser på världsmarknaden. Sverige har som ett litet land varit gynnat av möjligheten till avsättning på internationella marknader för varor som landet har haft goda förutsättningar att tillverka.

Bättre konkurrens

Utländsk konkurrens anses vara det allra viktigaste sättet att begränsa företagets marknadsmakt. I ett land som är öppet för handel ökar därmed förutsättningarna för att de inhemska marknaderna ska kännetecknas av vad som inom nationalekonomin beskrivs som ”perfekt konkurrens” och därmed för att marknadsekonomin ska leverera ett socialt önskvärt utfall. Import och konkurrensutsatta marknader medför lägre priser

och ökad makt för konsumenterna. Protektionism gynnar däremot företag som vill agera på en skyddad marknad för att kunna ta ut högre priser av konsumenterna.

Mindre korruption

Handelsbegränsningar stimulerar korruption. Tjänstemän som delar ut licenser sitter på värdefulla marknadsrättigheter. Eftersom importen (eller exporten) och därmed varuutbudet begränsas blir priserna på marknaden högre för de företag som får tillgång till licenserna. Man brukar tala om att företagen kan ta ut kvotvinster. I en sådan miljö är risken för mutor och godtycke särskilt stor. Korruption är, enligt modern forskning, i sin tur starkt förknippad med fattigdom och en ojämn inkomstfördelning.

Stordriftsfördelar

En friare handel skapar möjligheter för företag att öka sin försäljning genom att utnyttja stordriftsfördelar. Företagen kan sprida sina fasta kostnader för t.ex. forskning och utveckling över en större omsättning och en vidare geografisk marknad. Detta är speciellt viktigt för svenska storföretag med betydande investeringar i forskning och utveckling.

Ekonomisk tillväxt

Tekniska framsteg är den viktigaste källan till ekonomisk tillväxt. Eftersom ett öppet handelsklimat underlättar tekniköverföring anses det även finnas ett samband mellan handel och ekonomisk tillväxt. Detta gäller framför allt för fattiga länder som ännu inte har hunnit utveckla en bas av inhemskt tekniskt kunnande.

Ett öppet handelsklimat tillåter länder på en lägre utvecklingsnivå att absorbera utländska tekniska framsteg och utvecklas snabbare. Ett exempel på en sådan utveckling är Sve-

riges egen industrialiseringsprocess under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet.

Är frihandeln rättvis?

Den lekmanamässiga synen på internationell handel som en konflikt mellan vinnare och förlorare är djupt felaktig. (Paul Krugman i boken *Valser om välfärd*.)

I globaliseringsdebatten förekommer argument som går ut på att frihandeln inte är rättvis därför att spelplanen är ojämn i utgångsläget. En vanlig men ofta missvisande idrottsanalogi är följande: "Det är som om du eller jag skulle gå upp mot Mike Tyson i en boxningsring." Mike Tyson-argumenten förekommer i tre former:

- I-länderna kan inte konkurrera med u-ländernas låga löner.
- U-länderna kan inte konkurrera med i-ländernas effektivitet.
- U-länderna kan inte konkurrera med i-ländernas direktinvesteringar.

Mike Tyson 1: I-länderna kan inte konkurrera med u-ländernas låga löner

En del debattörer hävdar att handeln med u-länder hotar industriländernas sysselsättning och levnadsstandard därför att höglöneländer aldrig kan konkurrera med länder där arbetskraften är billigare.

Till skillnad från argumentet om risken för ökade klyftor i den industrialiserade världen (se kapitel 6) har detta argument grundläggande teoretiska brister. Lägre löner i u-länder uppvägs av att arbetskraften är mer produktiv i i-länderna. Detta beror framför allt på att produktionen är mer mekaniserad, men även faktorer som utbildning och infrastruktur spelar stor roll. Allteftersom u-länderna höjer sin produktivitet stiger även

lönerna i dessa länder. I Japan har lönerna stigit från 10 till 110 procent av den amerikanska lönenivån under de senaste 30 åren. "Tigerländer" som Sydkorea, Taiwan och Hongkong har följt en liknande utveckling. Konkurrenskraften mellan i-länder och u-länder riskerar alltså inte att rubbas därför att lönerna skiljer sig åt.

Mike Tyson 2: U-länderna kan inte konkurrera med i-ländernas effektivitet

Den uppmärksamme läsaren noterar att detta är spegelargumentet jämfört med det första Mike Tyson-argumentet. U-länderna uppges inte kunna konkurrera med i-ländernas export därför att i-ländernas företag är alldeles för effektiva för att handel ska kunna ske på lika villkor. Argumentet har flera brister, bl.a. samma som ovan: Produktivitet och löner följs åt så att konkurrenskraften balanseras.

Ett mer grundläggande skäl är insikten att två länder som handlar med varandra båda tjänar på detta även om det ena landet är mer produktivt, vilket även är känt som teorin om komparativa fördelar. Paul Krugman skriver så här i boken "Valser om välfärd":

Den vanliga åsikten är nog att ett land kommer att fara illa om dess produktivitet är lägre än dess konkurrenters. När allt kommer omkring kan man väl inte sälja något på världsmarknaden om man inte är bättre än sina konkurrenter på åtminstone något område? Det rätta svaret är att det inte uppstår några särskilda problem om ett land är mindre produktivt än sina handelspartners.

Hur är detta möjligt?

Eftersom även ett högproduktivt land har begränsade inhemska resurser kan det inte exportera obegränsat utan att det drabbar det egna landet genom att resurser tas i anspråk som borde ha använts för att försörja den egna befolkningen.

Även om ett land befinner sig på en låg utvecklingsnivå finns det därför alltid produktion där landet är konkurrenskraftigt på världsmarknaden. I motsats till vad man ofta får höra förändras den här slutsatsen inte av att man för in fler varor och länder eller rörliga produktionsfaktorer i resonemanget.

En annan viktig insikt som följer av det här resonemanget är att länder inte kommer att kunna exportera om de inte samtidigt tillåter ökad import. Export och import utgör kommunicerande kärl som är förenade med varandra, bl.a. genom de begränsningar som de inhemska resurserna sätter på ekonomin. Importen avlastar den egna produktionskapaciteten så att resurser frigörs som kan användas för export till andra länder inom sektorer där priserna är högre (export uppstår av naturliga skäl i sektorer där världsmarknaden erbjuder högre priser än hemmamarknaden). Därmed får också kapitalägare i det egna landet högre avkastning och arbetstagarna högre löner.

Detta är också skälet till varför boxningsanalogin är missledande. Konkurrens mellan företag kan möjligen beskrivas som en sport, men använder man samma analogi för att beskriva den internationella handeln leder det tanken fel. Handel är nämligen ingen idrott där någon vinner och någon annan förlorar utan en frivillig bytesprocess som båda parter tjänar på. Därför ligger samarbete och ömsesidigt utbyte av varor och tjänster i alla länders intresse oavsett vilken utvecklingsnivå de befinner sig på.

För en utvidgad icke-teknisk redogörelse för varför idrottsanalogier är missvisande för att beskriva internationell handel rekommenderar vi kapitel 5 (*The Illusion of Conflict in International Trade*) i Paul Krugmans bok *Pop Internationalism*.

Uppfostringsargumentet

Det s.k. uppfostringsargumentet går ut på att u-ländernas industrier måste få chansen att växa sig starka innan de utsätts för konkurrens på världsmarknaden. Därför införde under 1950–70-talen många u-länder uppfostringstullar som skulle

skydda den inhemska industrin tills den växt upp och blivit konkurrenskraftig.

Utan att i detalj gå in på den här debatten kan konstateras att de flesta försök som gjorts med uppfostringstullar har gett nedslående resultat. I Brasilien har man i snart 20 år försökt att skydda inhemska tillverkare av datorer med det enda resultatet att inhemska datorer blivit tekniskt efterblivna och dyrare än sina importerade motsvarigheter.

Thomas L. Friedman beskriver en liknande utveckling för kopiatorer i Brasilien. Även utvecklingen i Indien fram till 1990 brukar anföras som ett varnande exempel. Sydkoreas stålindustri anses däremot vara ett lyckat exempel. Det är dock inte säkert att utvecklingen i Sydkorea var en följd av uppfostringstullar eller att Sydkoreas ekonomi som helhet gynnades av tullarna.

Tigerpolitik

Men de utåtriktade länder som lyckades då – Hongkong, Taiwan, Sydkorea och Singapore? Var de verkligen utåtriktade? Skyddade de inte sin industri lika mycket som andra länder?

För att kunna besvara den frågan måste man först slå fast vad det innebär att vara utåtriktad eller inåtriktad. Enligt Anne Krueger innebär en utåtriktad handelspolitik att landets handelsregim inte gynnar industrier som producerar för hemmamarknaden på ett sådant sätt att exportindustrin trängs ut (se vår beskrivning av "gökungeeffekten" nedan).

När skillnaden mellan världsmarknadspriserna och de inhemska priserna är relativt små är detta ett tecken på att landet för en utåtriktad handelspolitik. Enligt den definitionen kan de sydostasiatiska ekonomierna som lyckats väl i sin utvecklingsprocess under de senaste 40 åren verkligen beskrivas som utåtriktade. Att tigerekonomierna – liksom många västerländska i-länder under sin industrialiseringsprocess – i vissa fall fört en aktiv statlig industripolitik förändrar inte den bilden.

Det går alltså att föra en politik som flyttar ekonomiska vinster mellan sektorer inom den egna ekonomin utan att det nödvändigtvis är ett tecken på stark inåtvändhet eller protektionism. Det är sedan en annan fråga om industripolitiken hjälper eller stjälper ett lands utvecklingsansträngningar.

Varför fungerade inte uppfostringsstrategin?

Huvudskälet till varför en utvecklingsstrategi som bygger på uppfostringstullar oftast misslyckas är egentligen ganska enkelt. Vi kallar det för "gökungeeffekten". När ett land gynnar en industri genom att skydda den innebär det samtidigt att man missgynnar andra industrier vars tillgång till insatsvaror, arbetskraft och kapital försämras.

Man brukar tala om att relativpriserna (konkurrensvillkoren) som bestämmer vilka industrier som får arbetskraft och kapital i ett land förändras till förmån för den skyddade industrin och till nackdel för potentiella exportindustrier. Eftersom den skyddade industrin är relativt ineffektiv (annars hade den inte behövt skyddas) och alltså tar en onödigt stor del av ett landets resurser i anspråk, måste andra industrier krympa för att ge utrymme åt den. Den skyddade industrin riskerar att bli en "gökunge" i landets utvecklingsansträngningar.

Ofta får dessutom skyddet till följd att den skyddade industrin inte pressas till förnyelse och innovation som sina konkurrenter på världsmarknaden och därför stagnerar ytterligare vilket kräver ännu större insatser för att hålla den vid liv, något som tränger ut ännu större delar av den inhemska ekonomin osv. i en ond spiral.

Ett tredje skäl till varför uppfostringsstrategin anses ha varit misslyckad är att den lätt ger upphov till korruption och svågopolitik. De industrier som skyddas från utländsk konkurrens blir beroende av skyddet för sin avkastning och ser till att det bibehålls långt efter det att industrin borde ha blivit konkurrenskraftig internationellt om allt gått som det var tänkt. De företag som inte får skydd kommer att peka på att andra

har det och är dessutom beredda att betala för att få skydd. Bilindustrin i Indonesien (som ägs av den förre presidenten Suhartos familj) är ett exempel där importskyddet anses vara en viktig del i det svägerstyre som bedrevs och i det korrupta styrelseskicket.

Mike Tyson 3: U-länderna kan inte konkurrera med i-ländernas direktinvesteringar

Men om i-ländernas företag etablerar sig i u-länderna genom utländska direktinvesteringar? Då arbetar de med samma låga lönenivåer som inhemska företag och det finns inga komparativa fördelar som gör att alla tjänar på handeln. Då måste väl ändå Mike Tyson-argumentet hålla?

Nej, även mot det resonemanget finns det starka invändningar. Enligt OECD finns det inte mycket som tyder på att utländska direktinvesteringar generellt sett skulle tränga ut lokala investeringar i värdlandet. Utländska företag som producerar för den lokala marknaden avlastar i stället landets kapitalbas så att produktion kommer till stånd som annars kanske inte hade uppstått.

Vidare återinvesteras ca 90 procent av det mervärde som genereras lokalt av transnationella företag i värdlandet. Genom att betala högre löner, efterfråga lokala insatsvaror, betala skatter, överföra kunskap och teknik samt återinvestera vinster, bidrar enligt OECD utländska företag betydligt mer till värdlandets ekonomi än vad de tar ut i form av vinstöverföringar till hemlandet.

En viktig förutsättning för att vinsterna med utländska direktinvesteringar ska tillfalla värdlandet är att det råder en tillfredsställande konkurrens på den marknad där utlandsföretaget etablerar sig. Så är inte alltid fallet och i det här avseendet har globaliseringskritikerna en viktig poäng som tål att understrykas.

En annan viktig poäng är att effekterna av utländska direktinvesteringar blir positivare ju starkare länkeffekterna är till

den övriga ekonomin. Direktinvesteringar som saknar starka ”länkar”, t.ex. oljeindustri och annan råvaruutvinning, medför därför inte motsvarande positiva effekter.

Handel och ekonomiskt utbyte mellan länder med olika utgångsläge är med andra ord inte nödvändigtvis orättvisa. Vad som däremot är djupt orättvist är i-ländernas ofta protektionistiska handelspolitik gentemot u-länder, framför allt inom näringslivssektorer där dessa länder har goda förutsättningar att bli framgångsrika på världsmarknaden. Detta är särskilt märkbart inom jordbruks- och textilsektorn. Problemet är med andra ord att vi har för lite frihandel i världen, inte för mycket.

6. *Klyftor mellan rika och fattiga*

En av de viktigaste frågorna i globaliseringsdebatten är frågan om huruvida inkomstklyftorna mellan rika och fattiga har ökat eller minskat på senare år och om ökade klyftor i så fall beror på globaliseringen. Denna fråga har många olika beståndsdelar och det är lätt att debattörer pratar förbi varandra därför att de menar olika saker. Nedan har vi försökt att bena ut problemet genom att besvara olika frågor med anknytning till debatten om klyftor mellan rika och fattiga.

Klyftor mellan länder

Ökar klyftorna mellan rika och fattiga länder?

Det beror på vilket mått som används för att mäta mänskligt välstånd.

Beräkningar baserade på BNI (bruttonationalinkomst)

Enligt FN:s utvecklingsorgan UNDP har klyftorna mellan rika och fattiga länder ökat under den senare delen av 1900-talet. Samma slutsats drar den svenske forskaren Håkan Nordström i en WTO-studie om handel, inkomstskillnader och fattigdom.

Beräkningar baserade på köpkraftsjusterad BNI

Enligt en studie från det norska utrikespolitiska institutet har inkomstskillnaderna mellan länder tvärtom minskat sedan 1960. De norska forskarna kritiserar UNDP för att de inte har

baserat sina beräkningar på s.k. köpkraftsjusterad BNI – ett BNI-mått som tar hänsyn till att prisnivån är olika i olika länder. Gör man det blir resultatet det motsatta.

Samma slutsats drar Xavier Sala-i-Martin, professor i nationalekonomi vid Columbia University i USA. Enligt Sala-i-Martin har inkomstskillnaderna mellan länder minskat under perioden 1990–98. Minskningen av skillnaderna i inkomstfördelning försvinner visserligen om man plockar bort Kina från undersökningen, men klyftorna har enligt Sala-i-Martin under alla omständigheter inte ökat i världen under senare år.

Beräkningar baserade på UNDP:s Human Development Index (HDI)

Enligt de norska forskarna har klyftorna mellan länder minskat ännu mer om man inte bara tar hänsyn till inkomster, utan även jämför övriga variabler i UNDP:s Human Development Index (HDI), nämligen skolgång, läs- och skrivkunnighet och förväntad livslängd. Om man utgår ifrån en HDI-baserad beräkning av mänskligt välstånd har klyftorna mellan fattiga och rika länder minskat stadigt under den senare delen av 1900-talet.

Vem har rätt?

Enligt vår mening är det inte särskilt viktigt vem som har rätt eller fel. Faktum kvarstår att klyftorna mellan rika och fattiga länder är mycket stora och att vi måste arbeta för att minska gapet. För att göra det gäller det att identifiera faktorer som påverkar välståndsskillnader mellan länder i positiv riktning. Ekonomisk integration är en sådan variabel, något som vi undersöker i nästa stycke.

Beror inkomstklyftorna mellan länder på internationaliseringen?

Nej, internationaliseringen är en källa till minskade klyftor mellan länder.

Nationalekonomerna Paul Samuelson och Bertil Ohlin fick Riksbankens pris i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne (1970 respektive 1977), bl.a. därför att de visade att handel och ekonomisk integration leder till en utjämning av löner och kapitalersättning mellan länder. Deras resonemang bekräftas i ett flertal studier. Jeffrey Sachs och Andrew Warner vid Harvard-universitetet visar att inkomstskillnaderna mellan länder med en liberal handelspolitik har minskat sedan 1970. De drar slutsatsen att länder som är fattiga när de liberaliserar sin utrikeshandel tenderar att minska inkomstgapet till länder som befinner sig på en högre utvecklingsnivå.

Samma resultat finner man i en studie av Patrick Low, Marcelo Olarreaga och Javier Suarez vid Genève's universitet. Enligt denna har fördelningen av handels- och investeringsflöden bland länder som är öppna blivit jämnare under perioden 1980–2000. Bland länder som inte deltar i internationaliseringsprocessen, antingen beroende på att de frivilligt avskärmat sig från omvärlden eller att de saknar grundläggande förutsättningar, är däremot utvecklingen den motsatta. Håkan Nordström drar samma slutsats i en studie om handel och fattigdom. Nordström slår fast att inkomstskillnaderna tenderar att minska mellan länder som handlar intensivt med varandra.

Enligt vår mening måste de som hävdar att ökade klyftor beror på internationaliseringen kunna visa att länder som är fattiga när de liberaliserar sin utrikeshandel faller tillbaka jämfört med de länder som är rika från början. Så är inte fallet.

Vi uppmanar därför till stor vaksamhet när någon påstår att klyftorna i världen ökar på grund av internationaliseringen eller handelsliberaliseringar. Som vi noterade i förra avsnittet kan det vara så att klyftorna mellan länder har ökat under senare år, men det beror av allt att döma i så fall inte på internationaliseringen. Ökad öppenhet och ekonomisk integration är tvärtom en källa till minskade klyftor mellan rika och fattiga länder.

Ieder globaliseringen till högre tillväxt?

Ja troligen, men det går inte att bevisa.

För att förstå vilken betydelse ekonomisk tillväxt har för ett land kan man t.ex. jämföra utvecklingen i Indien och Sydkorea. Mellan 1950 och 1994 växte ekonomin i Indien med 1,7 procent medan motsvarande siffra för Sydkorea var 5,7 procent. Konsekvensen av denna utveckling är att inkomsterna i Indien fördubblas vart 40:e år, medan det tar 12 år för inkomsterna i Sydkorea att fördubblas. Genomsnittsiendiern har det dubbelt så bra som sina mor- och farföräldrar, medan levnadsstandarden i Sydkorea var 17 gånger högre på 1990-talet jämfört med 1950-talet. Nobelpristagaren Robert Lucas kommenterar: "Finns det något som den indiska regeringen kan göra som skulle få den indiska ekonomin att växa lika mycket som [Sydkoreas]? Om så, exakt vad? ... De konsekvenser för mänskligt välbefinnande som berörs av frågor som dessa är helt enkelt hissnande. När man en gång börjar att fundera på dem, är det svårt att tänka på något annat."

Vi instämmer. Frågor om ekonomisk tillväxt i u-länder handlar i praktiken om inget mindre än skillnaden mellan fattigdom och ett drägligt liv för miljoner människor världen över. Den insikten tenderar ibland att förloras när frågan diskuteras på ett teoretiskt plan i klassrum eller på konferenser i i-länderna. I en sammanställning av de senaste 15 årens forskning om tillväxt i u-länder har ovan nämnde Xavier Sala-i-Martin bl.a. kommit fram till följande: Kvalitén i ett lands samhällsstyrning är en central variabel för att förklara varför vissa länder växer snabbare än andra. Länder som har en ineffektiv och korrupt administration eller missköter sin ekonomi genom att tillåta hyperinflation eller driva upp budgetunderskott, tenderar därför att ha låg tillväxt. Även institutionella faktorer som fria marknader, en stark egendomsrätt och ett fungerande rättsväsende är förknippade med tillväxt.

Ett resultat som möjligen kan tyckas förvånande är att det inte finns något starkt samband mellan utbildningsnivån i ett

land och ekonomisk tillväxt, enligt de undersökningar som gjorts. Däremot finns det ett samband mellan hälsa i termer av förväntad livslängd och ekonomisk tillväxt. Slutligen konstaterar Sala-i-Martin att öppna ekonomier tenderar att växa snabbare än slutna länder.

Ett viktigt skäl till att vi anser att ökad ekonomisk integration är ett sätt att minska klyftorna mellan rika och fattiga länder är att omfattande forskning visar att öppenhet för handel förknippas med högre tillväxt. Harvardforskarna Dani Rodrik och Francisco Rodríguez ifrågasätter dock de metoder som har använts i en del av de studier som redovisar ett sådant samband. Deras kritik gäller framför allt ovan nämnda rapport av Jeffrey Sachs och Andrew Warner, där olika länder klassificeras enligt hur öppna de är och där tillväxtsiffror sedan jämförs. Enligt Rodrik går det på grundval av deras studie inte att hävda att det är bevisat att öppenhet leder till högre tillväxt. Svårigheterna med klassificering och när det gäller att kontrollera för andra variabler som påverkar tillväxten – variabler som kanske är gemensamma för ”öppna” ekonomier (exempelvis låg korruption eller stabila politiska förutsättningar) – är alltför omfattande.

En studie av Romain Wacziarg och Karen Horn Welch behandlar såväl Sachs och Warners tidigare resultat som Rodriks och Rodríguez kritik av deras metod. Wacziarg och Horn Welch bekräftar kritiken mot Sachs och Warner, men redovisar egna beräkningar som visar på att tillväxttakten i länder som liberaliserade sin handelsregim under perioden 1950-1998 i genomsnitt ökade med 1,4 procentenheter per år jämfört med perioden före liberaliseringstillfället.

Vid en genomgång av forskningslitteraturen kring relationen handel-tillväxt drar IMF:s Andrew Berg och Anne Krueger slutsatsen att en mängd studier ”stödjer uppfattningen att öppenhet för handel i mycket hög utsträckning bidrar till tillväxt”. Ännu starkare är kanske deras slutsats att öppenhet i flera studier framstår som den *viktigaste* policyvariabeln när det gäller att förklara skillnader i inkomstnivåer mellan

länder. Som vi ska se i kapitlet om finansiell globalisering (kapitel 9) visar den senaste forskningen om relationen mellan finansiell integration och tillväxt inte på samma starka samband. Det finns alltså en skillnad i forskarkretsar mellan synen på de ekonomiska effekterna av globaliseringen uttryckt i handelsströmmar, och dess effekter uttryckt i kapitalströmmar.

Även om sambandet mellan öppenhet och ekonomisk utveckling förefaller vara tämligen robust, bör det framhållas att en utåtriktad handelspolitik inte är ett tillräckligt villkor för att få igång en positiv utvecklingsspiral. Ett land som saknar grundläggande institutionella förutsättningar – politisk stabilitet, rättssäkerhet, en god makroekonomi, utbildning, infrastruktur – har sämre förutsättningar att tillgodogöra sig de vinster som förknippas med handelsliberaliseringar.

Thomas L. Friedman beskriver faktorer av det här slaget som samhällets operativsystem. Om operativsystemet inte fungerar spelar det inte någon roll hur bra ”mjukvaran” (t.ex. en utåtriktad handelspolitik) är. Enligt Friedman har de länder som det går bra för det gemensamt att de har ett fungerande operativsystem. Till den här kategorin hör många länder i Sydostasien och Latinamerika. De länder som det går dåligt för saknar däremot ett fungerande operativsystem. De har i stället varit utsatta för olika kombinationer av krig, inbördeskrig, svält, diktatur eller kleptokrati. Detta gäller t.ex. Sudan, Etiopien, Zimbabwe, Kongo, Nordkorea, flera länder i arabvärlden, samt länder i Sydamerika såsom Colombia och Bolivia.

Det är vidare viktigt att påminna om att handelsliberaliseringar inte innebär att nationella regelverk avvecklas. Tvärtom utgör ett effektivt juridiskt regelverk och en fungerande konkurrenspolitik viktiga förutsättningar för att vinsterna med liberaliseringen ska kunna förverkligas. Det institutionella ramverkets betydelse för marknadsekonominns förmåga att generera välstånd kan förefalla självklar, men i ljuset av utvecklingen i t.ex. Ryssland och Zimbabwe under 1990-talet blir det om möjligt ännu viktigare att betona. Med institutioner avser

vi inte bara politiska institutioner, rättsväsende och konkurrenslagstiftning. Även områden som skatteindrivning, bank- och försäkringsinspektion, tullkontroll, konsumentskydd, egendomsskydd, sociala försäkringar, tekniska krav, arbetsrätt och miljökrav ingår som viktiga delar. Vår slutsats är därför att ett öppet handelsklimat kan vara en draghjälp till ekonomisk tillväxt, men att det finns andra, mer grundläggande, faktorer som ytterst bestämmer skillnaden mellan fattigdom och tillväxt.

Leder den ekonomiska internationaliseringen till utveckling?

Ja, ekonomisk integration kan bidra till utveckling men återigen går det inte att bevisa något.

Utveckling är inte detsamma som ekonomisk tillväxt, även om den ekonomiska dimensionen är en viktig del av utvecklingsbegreppet. Flera studier visar dock att det finns ett positivt samband mellan ekonomisk tillväxt och andra utvecklingsvariabler såsom ökad livslängd, skolgång eller läs- och skrivkunighet.

Enligt UNDP:s *Human Development Report* har fattigdomen i världen minskat mer under de senaste 50 åren än under de föregående 500. Sedan 1960 har spädbarnsdödligheten sjunkit, den genomsnittliga livslängden ökat från 55 till 67 år, undernäring och analfabetism minskat, samtidigt som tillgången till rent vatten har ökat i världen. Som vi noterade inledningsvis har de internationella handels- och investeringsflödena mångdubblats under samma period, samtidigt som inkomster har stigit och världen blivit alltmer internationaliserad.

Att spädbarnsdödligheten minskar och läskunnigheten ökar samtidigt som internationaliseringen tilltar är inget säkert tecken på ett orsakssamband. Det finns dock mycket som talar för att förbättrat ekonomiskt välstånd understött av ökad ekonomisk integration innebär att samhällen får råd med utbildning för sina barn och med sjukvård för befolkningen.

Klyftor inom länder

Även om internationaliseringen leder till minskade klyftor mellan länder, kvarstår frågan om hur inkomstfördelningen utvecklas inom länder som påverkas av globaliseringen. Nedanstående frågor och svar behandlar den debatten.

Är tillväxt lika bra för de fattiga som för de rika?

Oklart.

Enligt Världsbanksekonomen David Dollar och Aart Kraay är den ekonomiska tillväxten lika bra för de fattiga som för de rika. Det finns dock forskare som ifrågasätter detta resultat och i stället hävdar att en större andel av vinsterna med ekonomisk tillväxt tillfaller de redan rika befolkningssegmenten i ett land.

Växer klyftorna inom länder som deltar i globaliseringen?

Ja.

Få förnekar att inkomstklyftan mellan högutbildad och lågutbildad arbetskraft har ökat i i-länderna sedan mitten av 1970-talet. Kritikerna av en öppen handelspolitik ser konkurrensen från framför allt u-länder med lågavlönad arbetskraft och lågt utvecklade sociala rättigheter som orsak till den här situationen.

Som redan noterats skapar ökad ekonomisk integration ett utjämningsstryck av löner och kapitalersättning mellan länder. Nationalekonomisk teori ger vidare stöd åt uppfattningen att högutbildad arbetskraft i i-länderna vinner mer än lågutbildad arbetskraft på ökad handel med u-länderna. I u-länderna anses situationen vara den motsatta. Lågutbildad arbetskraft gynnas av handel med i-länder.

Åsikterna skiljer sig dock om hur stark den internationella handelns effekter på i-ländernas arbetsmarknader har varit. Den akademiska debatten i den här frågan är intensiv och enga-

gerar några av världens mest framstående internationella ekonomer. De flesta forskare anser att nord-sydhandelns inverkan på lönespridning och sysselsättning i i-länderna har varit blygsam.

Andra menar att ökad handel skulle kunna förklara 10–20 procent av de ökade löneklyftorna i USA sedan 1980. Den forskare som kanske allra starkast har betonat nord-sydhandelns betydelse för ökade klyftor i den industrialiserade världen, Adrian Wood, har uppskattat att 1980-talets handelsexpansion ökade den relativa efterfrågan på högutbildad arbetskraft i i-länderna med ca 20 procent.

De som anser att nord-sydhandelns inverkan på i-ländernas arbetsmarknader är av underordnad betydelse menar att de ökade klyftorna beror på andra faktorer, framför allt införandet av ny produktionsteknik som kräver mer avancerad utbildning. Förändringar i produktionsteknik, liksom förändringar som har sitt ursprung i nya konsumtionsmönster eller konjunktursvängningar, inträffar kontinuerligt i moderna ekonomier. De är inte nödvändigtvis förknippade med internationaliseringen. Omställningen är svår för dem som drabbas men andra i samhället drar fördel. Via den politiska processen bör omfördelning ske så att de drabbade kompenseras.

Enligt vår mening kan sannolikt en del av klyftorna på i-ländernas arbetsmarknader tillskrivas globaliseringen. Effekterna bör dock inte överdrivas. Ökad import bär enligt OECD ansvaret för högst 6 procent av minskningen av sysselsättningen inom tillverkningsindustrin i USA mellan 1978 och 1990. Enligt Paul Krugman är siffran så låg som 2,8 procent.

Minskningen av sysselsättningen inom tillverkningsindustrin beror dessutom på att sektorn som helhet har krympt därför att de amerikanska konsumenterna efterfrågar allt färre industrivaror och allt fler tjänster. Minskningen i industrisektorn motsvaras därför av en ökning av sysselsättningen i tjänstesektorn, något som märkligt nog ofta förbises. Industrijobb genererar inte heller högre löner än de arbeten som skapas inom tjänstesektorn.

Slutligen, även om nya forskningsresultat skulle visa att handelns betydelse för ökade klyftor på i-ländernas arbetsmarknader hittills har underskattats, är detta inte ett argument mot frihandel om man ser det i ett globalt perspektiv. En försvårad konkurrenssituation för lågutbildad arbetskraft i i-världen motsvaras nämligen av en förbättring av konkurrenssituationen för lågutbildad arbetskraft i u-länderna.

Spegeleffekten av långsammare reallöneökningar för utbildad arbetskraft i i-länderna är standardhöjningar för utbildad arbetskraft i u-länderna. Att sätta upp hinder för handeln mellan u- och i-länder är med andra ord ett sätt att spä på nord-sydkonflikten, något som vore oacceptabelt i ett globalt rättviseperspektiv.

Följder för ekonomisk politik

Inga framträdande forskare – vare sig de som lägger skulden på globala handelsflöden eller de som betonar ny teknik – rekommenderar skydd mot import från u-länderna för att avhjälpa problemet med växande inkomstklyftor. Adrian Wood gör följande tänkvärda analys av debattens konsekvenser för ekonomisk politik:

De ekonomer som anser att de ökade inkomstklyftorna på arbetsmarknaden främst beror på globaliseringen och de som anser att den nya tekniken är förklaringen är dock eniga på en punkt. Samtliga förespråkar ökade utbildningssatsningar, inkomstomfördelande åtgärder och att man använder skatter och offentliga utgifter för att öka den inhemska efterfrågan på lågutbildad arbetskraft. Nästan ingen förordar skydd mot import från låglöneländer.

7. *Attacken mot WTO*

Som redan nämnts har de globala ekonomiska institutionerna (främst WTO och IMF) angripits av flera frivilligorganisationer och enskilda debattörer. Stefan Jonsson skriver i DN: "Att tala om ett underskott på demokrati är en underdrift i fråga om dessa institutioner; de präglas av en total frånvaro av demokrati."

Särskilt hård har kritiken varit mot WTO, som beskyllts för bristande demokrati och öppenhet samt för att vara ett redskap för de transnationella företagen. Den kritik som bl.a. Jonsson framför är naturligtvis mycket allvarlig. I de följande styckena undersöker vi om det ligger något i kritiken mot WTO.

Demokrati och makt i WTO

Är WTO demokratiskt?

Ja.

En värdering av hur demokratisk den ena eller andra internationella institutionen är kräver ett resonemang om vad man lägger i demokratibegreppet. Om man med demokrati menar att varje medlemsland har rösträtt enligt överenskomna regler och att varje regering sedan är ansvarig inför sin befolkning är WTO tveklöst demokratiskt. De avtal och överenskommelser som olika länder träffar i WTO måste godkännas enligt de

parlamentariska procedurer som gäller i varje enskilt medlemsland.

I WTO har alla länder oavsett storlek en röst, och beslut fattas i de allra flesta fall enligt den s.k. konsensusprincipen. Varje land kan blockera ett avtal om man anser att det strider mot landets intresse. Som en jämförelse kan nämnas att rösterna i Världsbanken och IMF viktas enligt varje lands kapitalandel. I FN:s säkerhetsråd har endast stormakterna vetorätt, vilket ger dem ett övertag.

Trots detta menar många att WTO har demokratiska brister. Man hänvisar till informella möten där förhandlingar sker med begränsat deltagande, framför allt från u-landsdelegationer. Tanken bakom dessa möten är att ordföranden i en förhandlingsgrupp för samman länder som representerar extrempositioner för att hitta kompromisslösningar som hela medlemskretsen kan acceptera. Antalet länder som deltar har ökat från mindre än 8 under 1970-talet till idag 25–30 st. Det faktum att man möts informellt – särskilt när man ska försöka förankra nya idéer och kompromisser – är inget märkligt i sig. Grupper där alla WTO:s medlemmar är representerade är knappast effektiva.

Problemet är att ett flertal u-länder som regel inte deltar i vare sig informella eller formella möten. Detta beror dock inte på att de systematiskt utesluts, utan helt enkelt på att de saknar de resurser och den expertis som ofta krävs för att följa arbetet i olika kommittéer och arbetsgrupper. Många länder saknar till och med representation i Genève där WTO har sitt högkvarter. Ett ökat tekniskt bistånd till berörda länder är ett sätt för dessa att delta i WTO-arbetet fullt ut. WTO:s budget är dock otillräcklig i detta avseende.

I en diskussion om beslutsprocessen i WTO är det slutligen viktigt att framhålla betydelsen av bibehållen balans mellan stora och små länders intressen. I FN formaliserades denna balans genom upprättandet av säkerhetsrådet med fem permanenta medlemmar som har vetorätt, bredvid en generalförsamling där alla medlemmar har lika stor rösträtt. I WTO har

balansen mellan stora och små länders intressen varit av mer informell karaktär. De små ländernas intressen garanteras av principen om att handelsliberaliseringar villkorslöst måste utsträckas till alla länder (MGN-principen) samt av att alla beslut måste tas med konsensus. Stormakternas intressen tillvaratas genom att de – p.g.a. större administrativ kapacitet och marknadsattraktion – likväl får ett större inflytande över de beslut som fattas än mindre stater. Denna balans mellan små och stora länders intressen är önskvärd och bör bibehållas för att WTO ska fungera också i framtiden.

Om balansen inte upprätthålls och stormakternas inflytande blir alltför begränsat i förhållande till deras realpolitiska betydelse, är risken överhängande att stormakterna väljer att inte delta på ett konstruktivt sätt i organisationens arbete (jämför Sovjetunionens relation till FN under inledningen till Koreakriget och under Dag Hammarskjölds period som general-sekreterare i FN, samt USA:s tidvis bräckliga relation till FN både under och efter det kalla kriget) eller t.o.m. att inte delta alls (USA:s icke-ratificering av Versaillesfördraget 1919 och ITO-stadgan 1947).

Antal anställda inom några internationella organisationer

FN: 50 000 (10 000 på sekretariatet i New York)

Världsbanken: 17 000

IMF: 2 700

WTO: 560

ILO: 1 000

(Alla siffror är ungefärliga.)

Slutligen, när man diskuterar WTO:s demokratiska legitimitet, är det svårt att undvika följande fråga: Om WTO vore så

odemokratiskt som dess kritiker påstår, hur kommer det sig då att flertalet demokratiskt valda regeringar i världen ändå valt att ansluta sig till denna organisation och att ett 30-tal övergångsekonomier och u-länder för närvarande förhandlar om anslutning? Man kan också fråga sig hur det kommer sig att det är så svårt att fatta beslut i WTO om USA och EU dikterar beslutsprocessen. Utifrån vår egen erfarenhet av arbetet i WTO vill vi i själva verket hävda att WTO är en av de mest demokratiska internationella institutioner som finns.

Hur stor makt har WTO?

Det som avgör om organisationen är mäktig eller svag är medlemsstaternas grad av enighet eller oenighet. Om WTO:s (idag 148) medlemmar är eniga kan de förändra världen. Om de är oeniga lamslås organisationen. Det är inte WTO som dikterar medlemsländernas politik utan medlemsländerna som dikterar WTO:s.

Vidare kan konstateras att WTO inte har någon makt att lägga sig i medlemsländernas politik. De avtal som regeringarna skriver under skapar dock, precis som andra internationella avtal, både rättigheter och skyldigheter för medlemsländerna. För att säkerställa efterlevnad av avtalen har medlemsländerna infört ett system för konfliktlösning (tvistlösning). Denna möjlighet är unik för WTO jämfört med andra internationella organisationer och syftar till att handelsrelationerna inte ska präglas av maktspråk.

I samband med utslag i olika tvister har anklagelser förts fram som går ut på att WTO blandar sig i medlemsländernas politik. Kritiken bör dock enligt vår mening i första hand riktas mot avtalens innehåll – i förlängningen medlemsländernas vilja – inte mot att det finns ett fungerande system för efterlevnad.

Det kan också tilläggas att WTO:s tvistlösningsmaskineri endast träder i funktion på direkt begäran av WTO-medlemmarna. Utslagen grundas dessutom endast på regler som med-

lemmarna själva varit med om att anta och godkänna. Om ett land inte rättar sig efter ett utslag är det det drabbade landet – inte WTO – som inför eventuella sanktioner.

Vilka länder har störst makt i WTO?

De stora industriländerna har, i kraft av ekonomisk attraktionskraft och administrativa resurser, mest reellt inflytande i WTO liksom i andra internationella organisationer och i internationella relationer i allmänhet. Samtidigt brukar det hävdas att ett regelbaserat handelssystem gynnar små länder. I WTO utsträcks t.ex. EU:s och USA:s inbördes liberaliseringsåtaganden automatiskt till övriga medlemsländer genom principen om s.k. mest gynnad nation. Utanför WTO måste svaga länder på egen hand försöka påverka EU:s och USA:s handelspolitik. Historien visar att detta blir svårt om man inte kan sätta makt bakom orden.

Genom WTO kan små länder öka sin förhandlingsstyrka genom att samarbeta med varandra. Vid WTO:s havererade ministermöte i Cancún, Mexiko, i september 2003 illustrerades detta av den så kallade G20-gruppen ledd av Brasilien, Kina, Sydafrika och Indien som krävde eftergifter av EU och USA på framför allt jordbruksområdet. Även de möjligheter som finns att utnyttja tvistlösningssystemet gör det lättare för u-länderna att hävda sina rättigheter innanför än utanför systemet. I flera fall har också u-länder vunnit handelstvister mot bl.a. USA och EU.

Obalans i regelsystemet? – GATS, TRIPS m.m.

Även om u-länderna generellt gynnas av WTO-samarbetet är det dock uppenbart från de senaste årens diskussioner inom WTO att det finns delar av regelsystemet som u-länderna inte accepterar fullt ut. Därmed dras organisationen i praktiken med ett problem som måste tas på stort allvar.

Under GATT-epoken (1948–1994) omfattades alla med-

lemsländer av de grundläggande bestämmelserna i GATT-stadgan från 1948. De tilläggsavtal som förhandlades fram på 1960- och 1970-talen (för subventioner, tekniska handelshinder, tullvärder regler, licensförfaranden m.m.) var däremot enbart tillämpliga för de länder som hade ett aktivt intresse av att delta i avtalen.

I och med skapandet av WTO 1995 utsträcktes (med ett par undantag) alla dessa gamla och nytillkomna avtal till samtliga medlemsländer. Tanken bakom detta var att samtliga rättigheter och skyldigheter i WTO ska ses som ett helhetspaket. På detta sätt har länder "kollektivanslutits" till avtal som de inte ens varit med om att förhandla fram och som de därför knappast hade skrivit på om avtalen hade varit fristående. Under de senaste åren har en stor del av WTO-arbetet ägnats åt diskussioner hur man med hjälp av särbestämmelser, undantag och övergångsregler ska försöka möta denna "obalans" i regelsystemet och de kapacitetsproblem som fattigare WTO-länder plötsligt ställts inför när det gäller att genomföra alla dessa avtal och att efterleva bestämmelserna.

Avtalet om immaterialrätt (TRIPS)

Särskilt stark kritik har riktats från många u-länder mot TRIPS-avtalet, som till skillnad från alla andra WTO-avtal ålägger alla medlemsländer att i sin interna lagstiftning tillämpa vissa minimistandarder – i detta fall för immaterialrätter såsom patent, varumärken, mönsterskydd och upphovsrätt. Kritiken är i vissa stycken berättigad. I en värld som är allt annat än enhetlig måste det betecknas som en anomali att tillämpa samma normer rakt över hela WTO:s medlemskrets utan hänsyn till de skillnader i utvecklingsgrad, administrativ kapacitet m.m. som finns mellan dem. Även om u-länderna – särskilt de minst utvecklade – fått förlängda övergångstider för att genomföra avtalet, saknar många av dessa länder de resurser som krävs för att införa nödvändig lagstiftning och, framför allt, att efterleva den.

Samtidigt bör påpekas att immaterialrättsligt skydd i framtiden kommer att vara av central betydelse för möjligheterna till teknisk och ekonomisk utveckling i ett land. I det moderna kunskapssamhället tillhör länder som saknar skydd för kunskap och vetenskapliga landvinningar förlorarna, medan länder som belönar vetenskaplig forskning och utveckling kommer att tillhöra vinnarna.

Tanken bakom TRIPS-avtalet är därför riktig på ett grundläggande plan. Det man kan ifrågasätta är om alla länder har kapacitet att efterleva avtalet. På senare tid har också en större medvetenhet uppstått om dessa svårigheter, vilket bl.a. framgår av överenskommelserna 2002 och 2003 om att göra det lättare för u-länderna att få tillgång till läkemedel för att möta t.ex. aids-epidemin.

GATS – ett hot mot välfärden?

Under de allra senaste åren har tjänstehandelsavtalet GATS (General Agreement on Trade in Services) – i likhet med TRIPS ett av de tre huvudavtalen i WTO – blivit en ny måltavla för globaliseringskritikerna. I motsats till debatten om TRIPS-avtalet är dock anklagelserna mot GATS oftast mycket dåligt underbyggda.

Kritiken går framför allt ut på att GATS skulle underminera medlemmarnas möjligheter att tillhandahålla offentliga tjänster eller deras rätt att reglera. Det är svårbegripligt hur detta missförstånd har kunnat uppstå. Det finns inget i GATS som tvingar ett land att privatisera eller avreglera någon tjänst. Om – och i vilken omfattning – någon tjänstesektor ska privatiseras avgörs självständigt av varje land. GATS har inget med detta att göra. Inget i GATS hindrar vidare länder från att själva bestämma vilka regler som ska gälla på den privata tjänstemarknaden så länge man inte behandlar utländska företag sämre än inhemska.

GATS är i själva verket – återigen i kontrast till TRIPS – ett ytterst lösligt och skelettartat avtal där medlemmarna själva

väljer i hur hög grad och hur långt man är beredd att göra åtaganden och låta olika tjänsteområden omfattas av reglerna om icke-diskriminering m.m.

WTO och de transnationella företagen

Är WTO ett redskap för de transnationella företagens intressen?

Nej, men organisationens dagordning påverkas indirekt genom att medlemsländerna gör sina företagsintressen (skyddsintressen såväl som exportintressen) till landets intresse.

Transnationella företag har varit pådrivande bakom flera av de avtal som idag finns i WTO, men systemet är regelbaserat och neutralt. Många regler missgynnar företagen, t.ex. avtalet som reglerar användningen av subventioner. Utfallet i den s.k. FSC-tvisten mellan EU och USA (se bilaga 1) om amerikanska exportsubventioner är ett exempel på hur företagsintressen riskerar att skadas av WTO-reglerna. Domen bekräftar enligt vår mening bilden av WTO som en regelbaserad organisation, snarare än en organisation som försvarar mäktiga särintressen.

Gynnar globala handelsliberaliseringar transnationella företag?
Ja.

En friare handel gynnar tveklöst stora företag som verkar över internationella gränser men i minst lika hög grad små och medelstora företag som inte likt de stora kan hoppa över handelshinder genom dyra utlandsinvesteringar. Den riktigt goda nyheten är att handelsliberaliseringar framför allt gynnar konsumentintresset. Import och konkurrensutsatta marknader medför lägre priser och ett större utbud för konsumenterna.

WTO och globaliseringsrörelsen

Är demonstrationerna mot WTO demokratiska?

Ja, så länge de inte övergår i våld eller syftar till att hindra demokratiskt valda företrädare från att träffas och komma överens.

De känslor av marginalisering och de krav på inflytande som demonstrationerna mot WTO (liksom mot IMF, Världsbanken, EU m.m.) ger uttryck för bör respekteras och tas på stort allvar. Utmaningen för den parlamentariska demokratin består i att på ett konstruktivt sätt involvera även det civila samhället i det internationella ekonomisk-politiska samarbetet. I det här sammanhanget spelar frivilligorganisationerna en central roll.

Samtidigt måste de folkvalda kräva respekt för den representativa demokratin och för sitt mandat att företräda allmänintresset och ta beslut i frågor som rör den internationella ekonomin. Den parlamentariska demokratin har tjänat oss väl under lång tid, och när globaliseringskritiska protester övergår i våld eller syftar till att förhindra företrädare med ett demokratiskt mandat från att träffas och förhandla om en bättre värld, finns det anledning att ifrågasätta demonstranternas agerande. Att i en demokrati vika undan för retorik som ytterst går ut på att ändamålen helgar medlen är en ytterst farlig väg som har prövats förut med minst sagt nedslående resultat.

David Henderson, f.d. avdelningschef vid OECD, skriver:

Hela föreställningen om ett ”civilt samhälle” som har egna krav på att representera och tala för folket i ett land är felaktig när landet har en demokratiskt vald regering: Personer som inte är valda och som inte är ansvariga inför en vederbörligen vald och representativ lagstiftande församling, kan inte ha någon sådan status.

8. *Globaliseringen och miljön*

Den enligt vår mening viktigaste och bäst underbyggda kritiken mot globaliseringen är relaterad till miljöhänsyn. Det grundläggande problemet är att kommersiella beslut som rör resursutnyttjande inte alltid tar hänsyn till miljökostnader. Konsekvensen blir att dessa kostnader inte återspeglas i en varas pris. Detta förhållande har i och för sig ingenting med globaliseringen att göra, men problemet riskerar att förstärkas vid internationellt handelsutbyte om varor som egentligen inte borde ha producerats alls börjar säljas och tillverkas för en mycket större marknad. Ett bra exempel är avverkningen av Amazonas djungler.

Eftersom världen behöver papper och trävaruprodukter gör Brasilien exportvinster på att avverka regnskog. Eftersom produkterna inte belastas med sina miljökostnader (producenterna åläggs inte alltid att plantera lika många träd som de avverkar) blir producenternas kostnader och därmed priserna för pappersmassa alldeles för låga. Detta leder i sin tur till att efterfrågan och produktion blir alltför hög i förhållande till vad som är ekologiskt och ekonomiskt hållbart för världen (eller ”socialt optimalt” som en nationalekonom skulle ha uttryckt sig).

Om Brasilien endast hade avverkat djungel för att tillfredsställa sina egna behov hade skadan för det lokala och globala ekosystemet varit mindre. Nu avverkar dock Brasilien regnskog för världsmarknaden vilket alltså förstärker miljöproblemet.

Bilden av internationaliseringens inverkan på miljön är dock

mer komplicerad än så. Öppna marknader leder nämligen generellt sett till ett effektivare resursutnyttjande än vad administrativa allokeringinstrument gör. På de marknader där pris-signaler verkligen speglar resursknapphet blir öppenheten tvärtom en pådrivande kraft i kampen för en god miljö-hållning. Att uppföra hinder mot handel och investeringar är därför i de flesta fall ingen lösning på miljöproblemen. Utmaningen består i stället i att anpassa skatter och miljöavgifter så att priset på en produkt även speglar dess miljöbelastning.

Det finns även många exempel där miljöpolitiken och handelspolitiken kompletterar varandra. Man brukar tala om en "vinna-vinna"-situation. Problemet med utfiskning i Europa är ett sådant exempel. Den nuvarande situationen med fiske-subventioner och protektionism leder till resursslöseri därför att fiskerinäringen möter konstlat uppdrivna priser. Genom att avveckla fiskesubventionerna och tillåta en friare handel hade överproduktion och utfiskning kunnat undvikas.

På samma sätt ledde subventioneringen av kolindustrin i Storbritannien fram till mitten av 1990-talet till överanvändning av kol i energiproduktionen. Sedan både subventioner och importrestriktioner avvecklats har kol gradvis ersatts med naturgas, en betydligt renare energikälla.

Miljöhänsyn i WTO

Skydd för miljön anges som ett av WTO:s övergripande mål. Det är också tillåtet att införa handelsrestriktioner för att skydda miljön. Det är dock oklart i vilken utsträckning den regeln omfattar restriktioner som riktar sig mot andra länders produktionsmetoder. Den kritik som framförts från många miljöorganisationer går ut på att WTO-regelverket endast tar hänsyn till om varan i sig är farlig för miljön, inte om den producerats på ett sätt som hotar exempelvis utrotningshotade arter.

Enligt en dom i en berömd handelstvist i WTO – den s.k. räk-/sköldpaddstvisten mellan USA och flera sydostasiatiska länder – har USA rätt att förbjuda räkimport från länder som

tillämpar fångstmetoder som även kan drabba utrotningshotade havssköldpaddor. WTO:s överprövningsorgan utfärdade visserligen kritik mot hur USA tillämpade sitt importförbud, men sedan åtgärder vidtagits som löst dessa problem kvarstår de amerikanska importrestriktionerna.

Detta utslag i WTO har kritiserats hårt av företrädare för u-länderna som anser att det nu blir fritt fram för i-länderna att på godtyckliga grunder förbjuda import som man av det ena eller andra skälet ogillar. Denna beskrivning är dock inte heller helt rättvis, eftersom WTO:s överprövningsorgan betonade att åtgärder för att rädda utrotningshotade arter i första hand ska baseras på gemensamma lösningar och multilaterala miljökonventioner. Man underströk att ett rent importförbud endast bör införas som en sista utväg om förhandlingar misslyckas.

Frågan om rätten att införa importförbud i syfte att bevara miljön är med andra ord inte så enkel som globaliseringskritiker ibland antyder. Det gäller att hitta en balans som garanterar rätten att införa åtgärder som skyddar miljön utan att det blir fritt fram att vidta godtyckliga miljöregler eller ange miljöskäl som en täckmantel för protektionism.

9. *Den finansiella globaliseringen*

De följande avsnitten är strukturerade på samma sätt som de föregående kapitlen om handel. Inledningsvis presenteras argumenten för en ökad internationell integration. Därefter diskuteras vilka problem som finns och kritiken mot den finansiella globaliseringen.

Varför fria kapitalflöden?

Om 1990-talet överhuvudtaget lärde oss något, underströk de årens erfarenhet den finansiella sektorns centrala betydelse för ekonomisk utveckling. Ett stabilt, väl fungerande finansiellt system spelar en grundläggande roll för att garantera en effektiv fördelning av resurser, i synnerhet kapital. Det är därför av vital betydelse för tillväxten (Anne Krueger vid ett tal i Kuala Lumpur den 9 december 2003).

Kapital behövs för att ett land ska kunna göra investeringar i sin produktionsapparat. Investeringar skapar i sin tur förutsättningar för ekonomisk tillväxt och en högre levnadsstandard. På samma sätt som när det gäller handel möjliggör finansiell integration ett bättre resursutnyttjande över gränserna. Utan internationell integration måste allt sparade kapital inom ett land också investeras i samma land även om behov och avkastning är större utomlands. Kapitalliberaliseringar möjliggör att länder som har överskott på kapital kan låna ut kapital till länder med underskott och stora investeringsbehov. Där-

med utnyttjas också världens finansiella resurser på ett bättre sätt. Fria kapitalrörelser mellan i- och u-länder gynnar alltså båda parter. Kapital som tidigare var bundet till den rika världen frigörs för investeringar i u-länder, samtidigt som spararna i i-världen får bättre avkastning på sitt kapital än vad som är möjligt i hemlandet.

Därutöver medger fria kapitalrörelser en bättre riskspridning. Genom att kapital kan investeras i fler länder och branscher, kan sparare få samma avkastning som i hemlandet men till en lägre risknivå än vad som annars varit möjligt.

Det finansiella systemet har även en viktig funktion att fylla när det gäller att förmedla betalningar för handel och investeringar. Utan ett fungerande betalningssystem hämmas den internationella handeln lika effektivt som med tullar eller andra handelshinder.

En liberalisering av kapitalmarknaderna stimulerar vidare den inhemska finansiella sektorn i ett land genom att öka tillgången till kapital och genom att skapa ett behov av förbättrade regelverk. Finansiell integration med omvärlden kan förväntas leda till att fler finansiella instrument (kanaler) för kapitalöverföring introduceras, och därmed till att konkurrensen på finansmarknaderna ökar. Ytterligare ett viktigt argument för fria kapitalflöden går ut på att kapitalflöden i form av utländska direktinvesteringar bidrar till tekniköverföring, tillväxt och sysselsättning i mottagarlandet.

Kapitalliberaliseringens kostnader

Så långt är allt väl. Vad är det då som gör att vi under 1990-talet och början av 2000-talet har sett en mängd finansiella kriser världen över med stora återverkningar i människors levnadsvillkor? Vad är det som gör att just finansiella marknader av och till fungerar så illa?

Om man går tillbaka till de nationalekonomiska villkoren för när en marknad kännetecknas av "perfekt konkurrens" är svaret uppenbart. Varken nationella eller internationella

finansmarknader uppfyller kravet på "perfekt information" om de tillgångar som kapitalet investeras i. Denna brist beror delvis på att det ofta finns otillräcklig information om den förväntade avkastningen hos de tillgångar investeringen avser. Detta kan i sin tur bero på att det geografiska eller kulturella avståndet är stort eller att tillgångarna (t.ex. företag eller värdepapper) är skyddade från insyn. Men den främsta orsaken är att investeringens avkastning är utspridd över tiden. Därmed kan små förändringar i den förväntade framtida avkastningen få stora effekter på hur investerare värderar tillgången idag.

Kapitalmarknader är alltså instabila därför att de avser satsningar på betalningsåterflöden i en avlägsen och osäker framtid. Finansiella kriser är därför inte heller något som är specifikt för 1990-talet. Troligen accentuerades problemet dock därför att avregleringen av kapitalmarknaderna under 1970- och 1980-talen förde med sig en kraftigt ökad likviditet i det internationella finansiella systemet.

Till detta problem kommer hur investerare handskas med den otillräckliga informationen och osäkerheten. Om den egna informationen om värdet på en tillgång är otillräcklig, tenderar investerare att intressera sig för hur andra investerare värderar den, eftersom de hoppas att andra har den information man själv saknar. Ibland kan det verkligen vara så att endast ett fåtal aktörer har tillräcklig information om värdet på en tillgång och då bidrar ett följande John-agerande till en rimlig värdering från marknaden som helhet. Men om ingen aktör har tillförlitlig information, eller om man inte vet vem som gör rätt bedömning, blir konsekvensen ett flockbeteende som riskerar att skapa snöbollseffekter och panikreaktioner som i värsta fall kan leda till finansiella kriser med negativa återverkningar på den reala ekonomin.

Ytterligare en faktor som ökar sårbarheten i den finansiella sektorn är möjligheten att låna upp kapital i syfte att åter låna ut det. Eftersom finansiella aktörer i de flesta fall inte kan förlora mer än det egna kapitalet (genom att gå i konkurs), är det

rationellt i tider av snabb tillväxt att låna upp andras pengar för att investera i tillgångar med hög förväntad avkastning. Om konjunkturen vänder och avkastningen inte blir den förväntade (så att lånen inte kan återbetalas) fortplantas under sådana omständigheter den enskilde investerarens problem till andra finansiella aktörer. En kedjereaktion uppstår som riskerar att drabba betydligt fler aktörer och länder än dem som är omedelbart drabbade. Om de dåliga lånen dessutom – som var fallet i Thailand i samband med Asienkrisens utbrott 1997 – till stor del görs i en annan valuta (dollar) än den som investeringarna avser (baht), fördjupas problemen ytterligare eftersom lånen och räntebetalningarna plötsligt blir dyrare när omvärlden förlorar förtroendet för ekonomin och den inhemska valutan sjunker i värde.

Mot denna bakgrund uppstår frågan hur vinsterna med internationell kapitalliberalisering bör vägas mot kostnaderna i form av risken för finansiell instabilitet. Nedan redovisar vi vad vi uppfattar som huvudfrågan i forskningen kring finansiell integration och tillväxt, samt integrationens inverkan på konsumtions- och produktionsfluktuationer, dvs. i vilken utsträckning kapitalliberaliseringar har varit förknippade med fluktuationer i den reala ekonomin.

Enligt den genomgång av 14 vetenskapliga studier av relationen mellan finansiell integration och tillväxt i u-länder som nyligen gjorts av fyra ekonomer vid IMF, går det inte att dra slutsatsen att kapitalliberaliseringar entydigt leder till ökad ekonomisk tillväxt i ett land. Tre forskningsartiklar visar på en positiv effekt, medan fyra studier ger en blandad bild och övriga studier inte visar på någon signifikant effekt alls i ena eller andra riktningen. Forskarnas slutsats förtjänar att citeras:

I korthet, medan finansiell globalisering i teorin kan hjälpa till att stödja ekonomisk tillväxt genom olika kanaler, finns det ännu inte något robust empiriskt stöd för tanken att detta orsaksamband i kvantitativt hänseende är särskilt viktigt. Detta pekar på en intressant kontrast mellan finansiell öppenhet och öppenhet för handel, då en överväldigande majoritet av forskningslit-

turen finner en positiv effekt av det senare på ekonomisk tillväxt.

IMF-forskarna finner däremot i litteraturen en tröskeeffekt. Ju mer utvecklat det finansiella systemet och det omgivande ramverket är, desto bättre förefaller länder kunna ta tillvara fördelarna med fria kapitalströmmar. De stödjande strukturer som särskilt betonas är ett starkt humankapital, stabila makroekonomiska förutsättningar och god samhällsstyrning (preciserat som frånvaron av korruption, transparens, en utvecklad finansiell reglering och ett fungerande rättssamhälle).

Wendy Dobson vid University of Toronto och Gary Clyde Hufbauer vid Institute for International Economics i USA ger en mer positiv bild. Enligt dessa forskare tjänar u-länder varje år fem procent av BNP på att ha tillgång till globala kapitalmarknader, ungefär lika mycket som de tjänar på handeln med varor och tjänster. Den siffran ställer Dobson och Hufbauer mot en värdering av kostnaden för finansiella kriser och turbulens på valutamarknaderna till 0,7 procent av BNP. Vinsterna med fria kapitalflöden väger alltså, menar de, betydligt tyngre än kostnaderna.

En annan slutsats som dras av tidskriften *Economist* i sin genomgång av forskningslitteraturen, är att kapitalflöden i form av utländska direktinvesteringar och aktieköp har en betydligt mer positiv effekt på tillväxten i u-länder än kapitalinflöden i form av banklån eller obligationer. De två senare kategorierna har till och med haft en negativ effekt, enligt *Economist*. På ett konceptuellt plan kan denna slutsats tyckas något märklig. I vilken form kapitalöverföringen sker bör rimligen inte ha någon effekt på tillväxten. Det avgörande är i stället vad kapitalet används till. Om obligationslån, som på 1800-talet användes till att bygga järnvägar i Sverige, utnyttjas för produktiva ändamål har de rimligen en positiv tillväxteffekt. Om låntagaren använder kapitalet till konsumtion blir den långsiktiga ekonomiska effekten däremot inte den önskvärda. På senare år har dock finansieringen av stora statliga budgetunderskott huvudsakligen skett via internationella obliga-

tionslån. Staterna har oftast inte använt underskotten till investeringar eller utbildning utan till statlig konsumtion. Detta är sannolikt förklaringen till slutsatsen att banklån eller obligationslån ger sämre tillväxtförutsättningar än andra former av kapitalöverföring.

När det gäller den finansiella integrationens effekter på produktionsfluktuationer respektive konsumtionsfluktuationer, konstaterar författarna av IMF-översikten att fluktuationer i produktionen tycks ha gått ned i u-länder under 1990-talet jämfört med föregående årtionden. Fluktuationer i konsumtionen har däremot ökat i relation till landets inkomstnivå. Denna slutsats förefaller bekräfta en vanlig kritik mot globaliseringen, nämligen att liberaliseringen av kapitalmarknaderna har medfört en ökad makroekonomisk instabilitet, något som i sin tur har skapat otrygghet genom snabba skiftningar i människors realinkomster.

Även här finner dock forskarna en tröskeleffekt. Fluktuationerna i konsumtionen har endast ökat i u-länder under 1990-talet. I länder med ett redan välutvecklat finansiellt regelverk har den gått ned. Detta beror sannolikt på att länder med starka finansiella regelverk även har välutvecklade sociala skyddsnät. Jämfört med BNP-utvecklingen påverkades t.ex. konsumtionen i Sverige inte särskilt mycket av 1990-talets finanskris, eftersom staten lånefinansierade till arbetslöshetsstöd och andra socialförsäkringssystem.

Finansiell globalisering under attack

Globaliseringskritikerna betonar av förklarliga skäl de kostnader som är förknippade med fluktuationer på de globala kapitalmarknaderna. De menar att oreglerade och obeskattade finansmarknader lockar till spekulation som får valutor på fall och bidrar till allmän ekonomisk kollaps i de länder som drabbas. Asienkrisen ses som ett tecken på hur den finansiella globaliseringen slår mot länder och människor på ett orättvist sätt. Carl Hamilton skriver i Aftonbladet: "Fullständigt

oreglerade finansmarknader leder till permanent instabilitet. En instabilitet som inte betalas av globaliseringens vinnare utan jordens fattiga.”

Örjan Appelqvist beskriver i Attac-publikationen *En annan värld är möjlig* den internationella valutahandeln som ett kasino. ”Från att handla om riskförsäkring har den utvecklats till att bli en synnerligen nervös marknad där flockbeteendet ... är ständigt närvarande. I stället för anpassning av valutakurser ser vi gång på gång hur detta flockbeteende driver förändringar betydligt längre än vad den reella ekonomin motiverar – och hur olika aktörer spekulerar i att åstadkomma detta! Vi har fått en överrörlighet, en spekulationsekonomi, som hårt drabbat världsekonomin de senaste åren.”

Ett stabilare finansiellt system?

En diskussion kring hur det internationella finansiella systemet kan förbättras inleds naturligen med en granskning av IMF. Till dess uppgifter hör bland annat att främja internationellt penningpolitiskt samarbete, att stödja det internationella betalningssystemet och ta bort valutaregleringar samt att tillhandahålla lån till länder med betalningsbalansproblem.

IMF:s stabiliseringslån

Vid en finansiell kris i ett land fungerar centralbanken som ”sista låneutväg” (*lender of last resort*) genom att tillhandahålla likviditet till solventa banker för att undvika sammanbrott i betalningssystemet. IMF fyller en liknande funktion på det internationella planet även om denna roll är förknippad med betydande restriktioner såväl resursmässigt som när det gäller befogenheter. I syfte att återskapa förtroende och förhindra internationell spridning av finansiella kriser ger IMF lån till länder med betalningsbalansproblem. För att säkerställa att låntagarlandet ska kunna återbetala lånet och klara sig på egen hand ställer IMF även krav på landets ekonomiska politik, så

kallad konditionalitet. IMF:s lånepaket har ökat under de senaste åren, men dess resurser är begränsade eftersom fondens kapital inte är större än vad medlemsländerna är beredda att skjuta till. Till skillnad från en centralbank kan IMF inte heller trycka pengar. IMF bidrog bland annat med finansiella stödpaket vid kriserna i Mexiko (1994–95), Asien (1997–98), Ryssland (1998), Brasilien (1999) och Argentina (2000–2001).

IMF har kritiserats för sin politik av ett flertal bedömare. Kritiken har dock olika utgångspunkter och kommer från såväl globaliseringskritiker som keynesianska frihandelsvänner och renodlade marknadsliberaler. Av debattörer med vänstersympatier kritiserar IMF för att den för en ”nyliberal” politik, medan marknadsliberalerna angriper IMF från höger för att den för en politik som bidrar till instabilitet genom s.k. *moral hazard* (se nedan). Kritiken från keynesianskt inspirerade bedömare gäller framför allt kraven på budgetåtgärningar i länder där underskott i statsfinanserna aldrig varit ett problem (exempelvis Sydkorea) och kravet på räntehöjningar för att undvika en valutakollaps. Ekonomiska debattörer som Paul Krugman och Philippe Legrain anser t.ex. att regeringar och centralbanker i västvärlden aldrig skulle ha bemött en ekonomisk nedgång i det egna landet på detta sätt.

Andra bedömare menar dock att IMF:s agerande under 1990-talets finansiella kriser i huvudsak varit lyckosamt. De menar att lånen i de flesta fall har minskat åtstramningsbehovet i låntagarländerna och återskapat förtroendet för den drabbade ekonomin. När ett land inte längre kan betala räntor och amorteringar vill inte kommersiella banker längre låna ut pengar till det. För att landet ska få pengarna att räcka måste då importen minska. Det åstadkoms genom att den inhemska efterfrågan dämpas. Lägre efterfrågan skapas genom en stramare finanspolitik och högre räntor. De som försvarar IMF anser att kritikerna bortser från att det inte finns några alternativ till åtstramning när pengarna är slut och krisen är som värst. Det är inte IMF som tvingar fram åtstramningen. Om IMF inte hade tillhandahållit lån skulle åtstramningen tvärtom

ha blivit ännu hårdare, menar man. De valmöjligheter som diskuteras av kritiker som den före detta världsbankekonomen Joseph Stiglitz existerar inte för ett land som befinner sig i en akut finansiell kris. De uppstår först när förtroendet återvänder.

Även om IMF inte förutsåg Asienkrisen finns det de som anser att stödprogram i bl.a. Sydkorea och Thailand har bidragit till att den ekonomiska utvecklingen har vänt och att den finansiella sektorn har reformerats. De som försvarar IMF:s åtgärder i samband med Asienkrisen pekar vidare på att de asiatiska länder som har förlitat sig på IMF-program för sin återhämtning efter krisen har återhämtat sig i minst samma takt som länder som valt en delvis annan väg, t.ex. Malaysia. På grundval av den jämförelsen går det därför inte att som generell slutsats hävda att de villkor som IMF insisterar på har varit för strikta, betonar man.

De som vill att IMF antar rollen som "sista låneutväg" fullt ut menar att organisationen tidigare haft alltför små medel till sitt förfogande för att kunna spela en sådan roll. Det har funnits ett alltför stort gap mellan förväntningarna på organisationen och dess kapacitet. I stället är IMF beroende av medlemsländernas beredskap att skjuta till extra medel vid en kris-situation. Lösningen på problemet med finansiella kriser är enligt denna åsikt att ge IMF ett tydligare mandat och förstärkta budgetmedel för att den ska kunna ta på sig rollen som internationell bankakut. Hit hör t.ex. Philippe Legrain och George Soros.

Moral hazard

Ett argument som brukar anföras mot IMF som en internationell "sista låneutväg" är att lån till länder som riskerar att bli bankrutta därför att de lånat för mycket i förhållande till sin återbetalningsförmåga, sänder signaler till både låntagare och långivare som på längre sikt riskerar att förstärka problemet. Om t.ex. bankerna i ett land är säkra på att regeringen, under-

stöd av IMF, alltid kommer till undsättning kommer de nämligen att fortsätta att låna ut pengar till projekt av spekulationskaraktär.

Det här problemet brukar kallas för *moral hazard* och framförs av ekonomer och politiker som ser positivt på marknadens förmåga att reformera sig själv. Enligt debattörer som lägger stor tonvikt vid *moral hazard* bör det internationella samfundet därför inte ingripa vid en finansiell kris. Endast då kommer marknadens aktörer att anpassa sin upplåning och kreditgivning så att den på längre sikt blir mer ansvarsfull.

Ett annat förslag som syftar till att angripa *moral hazard*-problemet är upprättandet av en internationell konkursmekanism. Genom att låta stora institutionella kreditgivare, precis som vid inhemsk utlåning, stå för en större del av risken än idag, skulle kreditgivningen i framtiden kunna bli mer ansvarsfull, tror bl.a. ekonomen Jeffrey Sachs. Nyligen har också IMF:s stab föreslagit att det upprättas ett internationellt konkursförfarande för länder. På samma sätt som konkursförfaranden för företag gör entreprenörskapet möjligt och det finansiella systemet säkrare, skulle möjligheten för länder att under reglerade former ställa in betalningarna göra det internationella finansiella systemet stabilare.

Alternativa lösningar av finansiella kriser – Tobin-skatten m.m.

Vilka är alternativen till IMF som en internationell ”sista låneutväg” för finansiell stabilitet?

Valutaregleringar och kapitalrestriktioner

Ett sätt att begränsa kortsiktiga kapitaltransaktioner är helt enkelt att införa restriktioner på hur stora mängder kapital som får föras in eller ut ur landet. Den främsta invändningen mot den lösningen är att den är ineffektiv därför att restriktionerna är lätta att kringgå. Malaysia införde kapitalrestrik-

tioner i samband med Asienkrisen, men det är oklart hur mycket den förändringen har bidragit till landets återhämtning. Landet följde dessutom i övrigt IMF:s huvudsakliga rekommendationer för den ekonomiska politiken.

Länder som inte valt den malaysiska vägen har inte lyckats sämre (Sydkorea, Thailand). Å andra sidan har de inte lyckats särskilt mycket bättre heller. Erfarenheterna av de malaysiska kapitalrestriktionerna är därför ännu så länge inte entydiga.

En Tobinskatt?

Ett annat förslag som har lanserats som ett sätt att minska kapitalets rörlighet är att införa en skatt på internationella finansiella transaktioner, ofta kallad Tobinskatt efter dess intellektuelle upphovsman, James Tobin, som fick Riksbankens pris i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne 1981. Detta förslag är särskilt populärt i vänsterkretsar och Attac-rörelsens namn härstammar just från kravet på beskattning av internationella kapitalrörelser.

Tobinskatten har beskrivits som att "kasta grus i maskineriet" för att minska kapitalsvängningarna. Den kanske viktigaste invändningen är att maskinen (= det internationella finansiella systemet) lika väl kan vara en kraft för utveckling som för instabilitet och att det inte går att skilja mellan "produktivt" och "spekulativt" kapital. Att en transaktion är kortsiktig är inte heller nödvändigtvis ett tecken på att den är destabiliserande eller syftar till spekulation. Ett företag som valutasäkrar sin export gör en kortsiktig transaktion utan att det ligger något spekulativt i det. Om kortsiktiga transaktioner av det här slaget blir för dyra till följd av skatten – så att valutasäkringar inte äger rum – ökar dessutom risken för företag som handlar med andra länder.

En annan invändning som ofta framförs gäller risken att en Tobinskatt motverkar sitt syfte genom att rensa bort investeringar med låg avkastning och låg risk, utan att ha någon effekt på spekulationsvägar som uppkommer i situationer där det

råder hög risk och hög avkastning. En skatt skulle till och med kunna förvärpa valutasvängningar genom att skatten tas med i beräkningen av marknadsaktörerna så att valutan faller mer än nödvändigt.

Den tredje invändningen mot Tobinskatten är att den är svår att genomföra i praktiken. Dels skulle det vara omöjligt att spåra alla elektroniska transaktioner som skulle behöva beskattas. Dels förutsätter Tobinskatten – för att den ska bli verksam – att alla länder ställer upp på den, vilket är orealistiskt. Den skulle dessutom bli både svår och dyr att administrera.

Chilemodellen

Under senare år har olika nationella åtgärder vidtagits av enskilda länder i samband med finansiella kriser. Malaysia har redan nämnts. Ett annat exempel är Chile som i början av 1990-talet införde en form av beskattning på kortfristiga lån från utlandet som åtminstone delvis anses ha bidragit till att minska andelen korta lån i landets utlandsskuld. Just det faktum att Chile hade en låg andel kortfristiga lån kan ha bidragit till att landet kom relativt lindrigt undan Asienkrisen. Å andra sidan övergav Chile regleringen redan 1998 därför att den bedömdes ha spelat ut sin roll.

Internationellt reformarbete och vår bedömning

De avregleringar på kapitalmarknaderna som skett under de senaste 20 åren bidrog visserligen till att förstärka finansiella kriser världen över under 1990-talet. Samtidigt har dock avregleringarna inneburit att finansiellt kapital som tidigare i hög grad var bundet till i-länderna spridits till u-länder i framför allt Asien och Latinamerika. Det finns alltså både en negativ och en positiv sida av myntet.

Den ekonomiska krisen i Asien 1997–98 hade vidare inte, som i Latinamerika på 1980-talet, rötterna i brist på kapital och en alltför stor offentlig skuldsättning. Den anses i stället

bero på bristande öppenhet och en dåligt utvecklad tillsyn och reglering av den finansiella sektorn. Konsekvensen blev att bankerna lånade upp stora belopp utländskt kapital som investerades i högriskprojekt och omvandlades till dåliga lån när tillväxten sjönk och den amerikanska dollarn stärktes mot den lokala valutan.

Under förutsättning att reformer kan genomföras som ökar öppenheten i statsfinanser, företag och finansiella institutioner och som förbättrar de finansiella regelverken, förefaller riskerna med finansiell integration trots allt vara att föredra framför det läge som rådde före kapitalliberaliseringen, då u-ländernas utvecklingspotential begränsades på grund av kapitalbrist i långt större grad än vad som är fallet idag.

För att uppnå detta pågår sedan många år ett internationellt reformarbete för att skapa globala regler för insyn i och tillsyn av det finansiella systemets aktörer, ett arbete som har intensifierats i kölvattnet av Asienkrisen. Reformarbetet bedrivs bl.a. under ledning av den så kallade G10-gruppen där finansministrar och centralbankschefer från 10 tongivande länder, däribland Sverige, strävar efter att etablera principer för tillsyn av bank-, värdepappers- och försäkringssektorn samt betalningssystemet. I Basiskommittén för banktillsyn pågår t.ex. ett arbete med att reformera reglerna för riskvärdering och för hur mycket reservkapital bankerna måste hålla. Avsikten är att ett nytt regelverk ska finnas på plats 2006. Standarder för redovisning och revision, samt rekommendationer för bekämpning av penningtvätt och finansiering av terrorism utarbetas i andra organisationer såsom *International Accounting Standards Board* (IASB), *International Federation of Accountants* (IFAC) och *Financial Action Task Force on Money Laundering* (FATF).

I reformarbetet deltar även IMF, som ansvarar för standarder för statistik och öppenhet i finans- och penningpolitiken. IMF genomför också kontinuerligt utvärderingar av den finansiella sektorn i medlemsländerna. Världsbanken leder arbetet med internationella riktlinjer för konkursförfaranden för före-

tag (för att undvika panik bland finansiärer vid en finansiell kris) medan OECD har utarbetat principer för styrning av företag. I syfte att koordinera hela reformagendan och följa upp att överenskomna regler genomförs, bildade G8-länderna 1999 *Financial Stability Forum* (FSF). FSF har identifierat tolv nyckelstandarder på det finansiella området som man anser bör ges högsta prioritet (se faktaruta).

FSF:s nyckelstandarder och ansvariga organisationer

A. Makroekonomi och statistisk tillgänglighet

1. Öppenhet om penningpolitik och regler för den finansiella sektorn, IMF
2. Öppenhet om statens budget, IMF
3. Redovisning av viktig statistik, IMF

B. Företag och marknader

4. Regler för konkursförfaranden, Världsbanken, UNCITRAL*
5. Regler för ägarnas och ledningens styrning av företag, OECD
6. Regler för redovisning och bokföring, IASB
7. Regler för revision, IFAC
8. Regler för betalningssystem, CPSS*
9. Regler för bekämpning av penningtvätt, FATF

C. Finansiell reglering och tillsyn

10. Banktillsyn, Baselkommittén
11. Tillsyn av värdepappersföretag, IOSCO*
12. Tillsyn av försäkringsbolag, IAIS*

* UNCITRAL: United Nations Commission on International Trade Law; CPSS: Committee on Payments and Settlements Systems; IOSCO: International Organisation of Securities Commission; IAIS: International Association of Insurance Supervisors

Källa: IMF, regeringens skrivelse 2002/03:118

För en mer systematisk genomgång av internationellt reformarbete och den svenska politiken på området rekommenderas regeringens skrivelse 2002/03:118, Spelregler för globala

marknader – svensk strategi för finansiell stabilitet.

Mot bakgrund av de tre riskfaktorer som vi identifierade ovan – banklån, kortfristiga lån och lån i utländsk valuta – kan det även finnas skäl för u-länder att föra en politik som syftar till att reducera dessa. Man bör t.ex. sträva efter en incitamentsstruktur som välkomnar direktinvesteringar och portföljinvesteringar, snarare än kortfristiga banklån. Ett annat viktigt element är att föra en politik som uppmuntrar investeringar som höjer tillväxtpotentialen och inte lån till konsumtion, eftersom konsumtion inte ger avkastning som kan användas för att återbetala lån.

Kapitalkontroller eller nationellt baserade skatter som begränsar in- eller utflöde av kapital då det råder stora interna och externa obalanser i ett lands ekonomi, är en annan åtgärd som skulle kunna vidtas för att begränsa kortfristigt kapitalinflöde och upplåning i utländsk valuta. Erfarenheterna från bl.a. Chile och Malaysia är värdefulla i det här sammanhanget. Viktiga förutsättningar för kapitalbegränsningar är dock att de är tillfälliga, förutsägbara och icke-diskriminerande till sin natur. De ersätter inte annan politik men kan eventuellt bidra till att skapa andrum så att en annan ekonomisk politik får tid att verka. Däremot anser vi inte att en internationell kapitalskatt av Tobinkaraktär är lämplig eller genomförbar.

Avslutningsvis vill vi betona tre strukturella policyrekommendationer som återkommer i de flesta analyser av hur vinsterna med den finansiella globaliseringen bäst tas tillvara och hur skadeverkningarna kan begränsas. För det första omnämns vikten av en stabil makroekonomisk politik som syftar till inre och yttre balans och sunda statsfinanser. En annan rekommendation som återkommer är vikten av att ett land investerar i sitt humankapital. Ju högre utbildningsnivå som råder i ett land, desto större är möjligheten att ett kapitalinflöde kommer till produktiv användning. Slutligen anses åtgärder som syftar till att reducera korruptionen och stärka rätts-samhället innebära att kapital används på ett rättvisare, sun-

dare och mer produktivt sätt i mottagarlandet. Internationellt samarbete kring korruptionsbekämpning sker bland annat inom OECD.

Skuldavskrivningar

Som redan nämnts har IMF lagt fram förslag på en internationell konkursmekanism för stater så att det skapas tydligare spelregler för såväl skuldländer som långivare vid finansiella kriser. Genom att skapa formaliserade former för skuldomstrukturerings skulle sannolikt en del av den osäkerhet som är kännetecknande för finansiella kriser kunna undanröjas. Ännu så länge saknas det dock stöd för förslaget bland några av IMF:s viktigaste medlemsländer, däribland USA.

Ett imponerande initiativ när det gäller att mobilisera opinionstryck för att skriva ner u-ländernas skulder är annars kampanjen Jubel 2000. Denna kampanj hade en stor del av äran för att en koalition av frivilligorganisationer under hösten 2000 lyckades förmå den amerikanska kongressen att skriva av skulder för 435 miljoner dollar. Kampanjen utgick inte bara från en positiv dagordning (i stället för den "stoppa-förhandlingar-dagordning" som karakteriserade demonstrationerna i Seattle 1999 och Cancún 2003). Den var också konkret och lyckades åstadkomma en kursändring av politiken som kan leda till reella förbättringar för länder som behöver det.

10. *Globalisering och terrorism*

Hotar terrorismen globaliseringen?

I efterdyningarna till terrorattackerna mot World Trade Center och Pentagon den 11 september 2001 framhöll USA:s centralbankschef Alan Greenspan att det fanns en risk för att terrorism kunde motverka gränsöverskridande ekonomisk aktivitet och därmed undergräva "åtminstone delar av de påtagliga vinster som efterkrigstidens globalisering åstadkommit".

Den ekonomiska globaliseringen baseras till stor del på förtroende mellan människor, företag och länder. Om detta förtroende rubbas, hotas också globaliseringen. Detta illustreras inte minst av händelseförloppet vid ett flertal finansiella kriser under det senaste årtiondet. Globaliseringen av kapitalmarknaden bygger på förtroendet för u-ländernas ekonomier och kredittagare. Gränsöverskridande transaktioner kräver vidare att både köpare och säljare kan lita på motparten och på de juridiska och ekonomiska institutioner som omger transaktionen.

Hotet om terroristattentat och den oro som skapas av det amerikanska kriget mot terrorismen innebär att riskpremien på investeringar utomlands och affärsverksamhet i länder som riskerar att utsättas för amerikanska motåtgärder stiger. Sedan den 11 september 2001 har vi sett mestadels nedgång på de globala aktiemarknaderna, högre ränta på lån till utvecklingsländer och en högre försäkringspremie på att investera utomlands. På sikt innebär detta att kapital som tack vare globali-

seringen har spridits till utvecklingsländer i framför allt Asien och Sydamerika på nytt riskerar att bindas upp i OECD-länder med en låg riskprofil.

En annan fara består i att hotet om nya terrorattacker driver fram nationalistiska lösningar på internationella problem. En naturlig reaktion på yttre hot är att människor försöker avskärma sig från omvärlden. Sådana tendenser kan skönjas i USA efter den 11 september 2001 trots att Bushadministrationen tidigt gjorde klart att det krig man för är riktat mot islamistiska extremister och terrorister – inte mot islam eller arabvärlden. I Europa har vi sett en hårdnande debatt kring asyl- och invandringspolitiken med starka valresultat för invandringsfientliga partier i Frankrike, Nederländerna och Danmark som resultat.

Även i Sverige har integrationsdebatten hårdnat och det förefaller i dagsläget inte som om arbetskraftsinvandringen från länder utanför Europa kommer att tillåtas öka i framtiden. Trots att Sverige har ett stort behov av arbetskraft i många branscher fick bara ett par hundra personer utanför EU komma till Sverige för att jobba under 2001. Näringslivets vision om att alla som får jobb i Sverige också ska få uppehållstillstånd är ännu så länge just bara en vision.

Misstanken att terroristgrupper kan gömma vapen eller till och med massförstörelsevapen i lastbilar eller fraktfartyg har vidare skapat stora flaskhalsar i den amerikanska tullhanteringen. Inspektioner av lastbilar och lastfartyg har minskat flödet av insatsvaror till industrin. Konsekvensen har blivit att amerikanska företag tvingas hålla större lager. På sikt kan det också innebära att man måste överväga om det inte är bättre att lägga över produktionen av insatsvaror på inhemska underleverantörer.

Även de motåtgärder som USA och den övriga världen vidtar på det finansiella området riskerar att skada möjligheterna för framför allt mindre aktörer i u-länder att utveckla en internationell finansiell verksamhet. Kraftfulla åtgärder mot transnationella finansiella organisationer som terrorister misstänks

utnyttja kan leda till att man slänger ut barnet med badvattenet. Som vi redan nämnt i anslutning till diskussionen om Tobinskatten går det sällan att skilja mellan goda och onda internationella kapitaltransaktioner. Det grus som slängs i maskineriet drabbar alla utan urskiljning, och kanske i synnerhet människor med "fel" hudfärg, nationalitet eller religion. Risken är att USA och dess allierade tar det säkra före det osäkra i beslut om åtgärder mot nätverk som tillhandahåller transnationella finansiella tjänster och som har kunnat utvecklas tack vare globaliseringen. Därmed undergrävs också utsikterna till uppbyggnaden av en finansiell infrastruktur i en del länder som idag är i stort behov av detta.

Globaliseringens mörka sida

Terrorismen beskrivs ibland som globaliseringens mörka sida eftersom samma faktorer som är en förutsättning för globaliseringens framgång – ökade internationella flöden av varor, tjänster, kapital, människor, information och teknologi – också kan användas för destruktiva syften.

För det första möjliggör globaliseringen anskaffning av vapen som är mer dödsbringande än de som tillverkas eller existerar lokalt. Även spridningen av kunskap och teknologi ökar tillgången till mer sofistikerade vapensystem än tidigare generationers terrorister haft tillgång till. Denna utveckling avspeglas även i den trend mot ett ökat antal döda och sårade i terroristattentat som kunnat observeras under 1990-talet. Skräckscenariot i sammanhanget är att terroristgrupper ska få tillgång till massförstörelsevapen. Efter den 11 september 2001 har det blivit tydligt hur denna hotbild styr USA:s relation till de länder i världen som man karakteriserar som skurkstater eller onskans axelmakter.

För det andra förbättrar framväxten av Internet och annan informationsteknik förutsättningarna för terrorister, separatister och gerillagrupper att samarbeta och verka internationellt. E-post, hemsidor och nyhetsgrupper används för att spri-

da information och propaganda samt för att rekrytera nya medlemmar och samla in pengar till organisationen.

För det tredje har de förbättrade kommunikationerna medfört nya organisationsformer för terrorister. Den nätverksbaserade terroristorganisationen är vid det här laget närmast en truism. al-Qaida verkar i tätt samarbete med brottssyndikat som ägnar sig åt narkotikahandel, penningtvätt, bankbedrägerier, människosmuggling osv. Sammanväxten mellan terrornätverk och den organiserade brottligheten är en utveckling som är mycket oroande och som kräver ett utökat samarbete mellan tull- polis-, säkerhets- och underrättelsetjänster för att bemötas.

Vidare har mediernas globalisering inneburit att propagandaeffekten av en terroristattack har ökat exponentiellt. Därmed har även incitamenten stigit för terroristattentat som utförs i ett land samtidigt som de tilltänkta mottagarna av propagandabudskapet lever i en helt annan del av världen. Den globaliserade medieverkligheten innebär också att det krävs en större smäll för att dådet ska registreras på mediehimlen och kablats ut internationellt.

Slutligen skapar fria kapitalflöden ökade möjligheter att finansiera internationell terroristverksamhet i ett annat land än det som terrordådet riktas mot. Detta illustreras inte minst av förberedelserna till attackerna den 11 september 2001. Den finansiella globaliseringen skapar även en gynnsam miljö för internationell organiserad brottlighet och för penningtvätt. Ansträngningarna att slå ned på terrorismens finansieringskällor försvåras av att skatteparadis och banksekretess gör det möjligt att utföra anonyma transaktioner som inte kan spåras av nationella brottsbekämpande myndigheter.

En annan fråga som har diskuterats i anslutning till globalisering och terrorism är om globaliseringen ger upphov till terrorism genom att den upplevs som ett hot mot kulturella och religiösa traditioner i bl.a. den muslimska världen. I Thomas Friedmans bok *The Lexus and the Olive Tree* beskrivs globaliseringen å ena sidan som en process som genererar rikedom

i termer av ökad materiell standard. Denna "ljusa sida" hos globaliseringen representeras av en japansk fabrik som tillverkar bilmärket Lexus. Samtidigt ger globaliseringen upphov till motreaktioner därför att den utmanar gamla kulturella traditioner. I Friedmans bok representeras dessa traditioner symboliskt av olivträdet. Olivträdet, dvs. våra kulturella rötter, är av grundläggande betydelse för människans identitet och är således förknippat med en stor politisk sprängkraft om det utmanas.

Ett snarlikt resonemang för den tyske filosofen Jürgen Habermas. Enligt Habermas har islamistisk fundamentalism och terrorism sitt ursprung i rädslan för att en traditionell livsstil ska ryckas upp med rötterna och spolas bort i globaliseringsens och det moderna samhällets kölvatten. "Väst i sin helhet tjänar som syndabock för arabvärldens egna mycket verkliga erfarenhet av lidande som upplevs av en befolkning som ryckts upp ur sin kulturella tradition under en process av tilltagande modernisering."

Olivträdsfaktorn har också givits stort utrymme av terroristexperter när de efter den 11 september 2001 försökt förklara varför terrorgrupper som al-Qaida väljer att bekämpa USA och västvärlden. Magnus Norell framhåller t.ex. att al-Qaida-sympatisörer ser det som att västvärlden i allmänhet och USA i synnerhet strävar efter att med ekonomiska, militära och kulturella medel erövra det muslimska samhället. Det övergripande syftet med terrordåden den 11 september 2001 skulle därför vara att bekämpa det samhälle som ses som det största hotet mot den egna kulturella och religiösa existensen. Med den förklaringen i åtanke är det inte heller förvånande att just World Trade Center, den kanske viktigaste symbolen för den USA-ledda globaliseringen, blev ett av målen för terroristattackerna.

På ett övergripande plan går det slutligen att spekulera i om den islamistiska extremismen och globaliseringen är kopplade till varandra enligt ett mönster av negativ återkoppling som bildar en ond spiral. Om det stämmer att islamistisk funda-

mentalism närs även känsla av förödmjukelse över att det egna samhället har halkat efter västvärlden i ekonomiskt och teknologiskt hänseende, och om det även stämmer att västvärldens rikedom är resultatet av internationell ekonomisk integration, är det svårt att se hur denna onda cirkel ska kunna brytas. Ekonomisk stagnation föder extremism och syndabocksretorik som i sin tur föder våld. Våld och extremism hindrar å sin sida framväxten av stabila politiska villkor och ekonomisk integration med omvärlden, vilket är en förutsättning för att den ekonomiska stagnationen ska kunna brytas osv. En i sammanhanget intressant iakttagelse är att den islamistiska terrorismen tycks växa i styrka i kölvattnet av kriget mot Irak *samtidigt* som den internationella konjunkturen åter tar fart, sannolikt understödd av globaliseringsprocessen. Globaliseringen och terrorismen växer alltså parallellt i styrka, en utveckling som knappast är hållbar.

Det bör framhållas att det finns en mängd andra teorier om terrorismens orsaker än den hypotes som ovanstående resonemang utgår ifrån. För en överblick rekommenderas Brynjar och Skølberg (2001).

II. *Hur löser vi problemen?*

Om vi vinner på att kunna handla med varandra inom Sverige eller inom Europa måste detsamma gälla globalt. Handel, kapitalflöden och investeringar är beteckningar på frivilliga ekonomiska transaktioner som i de flesta fall betraktas som helt naturliga. Att denna ekonomiska aktivitet blir gränsöverskridande borde inte förändra den bilden. Det gränsöverskridande ekonomiska utbytet rymmer därtill en utvecklingskraft som det inte går att bortse ifrån. Med denna utgångspunkt har argumenten för fortsatt internationell ekonomisk integration – det som ibland beskrivs som globalisering – en självklar styrka. Trots det verkar inte globaliseringskritiken avta.

Varför? En förklaring som ofta ges är att ekonomin har blivit gränsöverskridande samtidigt som politiken inte har blivit det i samma utsträckning. När människor ser att kapitalet verkar gränslöst utan att det politiska ramverket täcker denna gränslöshet, blir reaktionen att sätta sig till motvärn för att återta kontrollen över den politiska dagordningen.

Med denna analys som utgångspunkt blir slutsatsen i denna bok att den internationella ekonomin behöver ett legitimt och väl fungerande politiskt ramverk. Ramverket finns – FN, EU, WTO, IMF, Världsbanken, G 10, FSF etc. – men brister i vissa avseenden i såväl effektivitet som legitimitet. För oss är den självklara utgångspunkten att dessa institutioner ska utvecklas och reformeras när det behövs. Att demonisera dem utan att erbjuda ett konstruktivt alternativ leder däremot in i

en återvändsgränd som bara skapar motsättningar, våld och på sikt ekonomiskt och socialt kaos. Detta avslutande kapitel beskriver hur globaliseringen och dess politiska ramverk kan fås att fungera bättre.

Som vi hoppas har framgått rör det sig inte om några enkla lösningar utan om ett envetet och tålmodigt reformarbete. Utan att ange närmare prioriteringar följer nedan förslag av övergripande karaktär som syftar till att minska ekonomiska klyftor, stabilisera finansiella marknader och minska protektionismen i världen. Vi lägger inte några förslag på miljöområdet eller när det gäller terrorism eftersom vi anser att andra är mer lämpade för detta.

Våra rekommendationer tar hänsyn till globaliseringskritiken på viktiga punkter, men tar samtidigt avstånd från en politisk dagordning som utgår från protektionism eller central styrning av den globala ekonomin. Åtgärder för ekonomisk utveckling står i centrum. I regeringens proposition för global utveckling slås det fast att utveckling aldrig kan skapas utifrån. Det skapas i stället av människor i det egna samhället. Detta är också vår utgångspunkt. Förutom olika förslag på institutionella reformer, syftar därför de förslag vi presenterar nedan till att finna strategiska faktorer som det går att stödja utifrån för att välståndsskapande krafterna ska kunna ta fart inifrån.

Rekommendationer och förslag till reformer

Institutionella reformer

- Ge de internationella institutioner, som kan bidra till att lösa problemen och minska underskottet av global samhällsstyrning (*global governance*), tydliga mandat och tillräckliga resurser.
- Förstärk det institutionaliserade internationella samarbetet mot korruption och organiserad brottslighet.

Minskad protektionism

- Liberalisera varuhandeln och tjänstehandeln, inklusive personrörligheten över gränserna inom ramen för den pågående förhandlingsrundan i WTO. EU bär här tillsammans med USA det tyngsta ansvaret för de eftergifter som krävs, särskilt på jordbruksområdet.
- Skapa regler för ökad transparens, minskad korruption, förenklade handelsprocedurer samt för en mer restriktiv användning av antidumpningstullar.

Minskade klyftor inom länder

- Använd skatter och offentliga utgifter för att stimulera efterfrågan på lågutbildad arbetskraft i i-länder, eller på produkter/tjänster som kräver stor insats av lågutbildad arbetskraft. Satsa på utbildning.

Minskade klyftor mellan länder

- Genomför åtgärder för att öka den ekonomiska integrationen, bl.a. genom att stimulera handeln på såväl regional som global nivå.
- Öka biståndsinsatser till förmån för institutionell utveckling (exempelvis skatteindrivning, rättsväsende och en tydligt definierad egendomsrätt), hälsa, utbildning och infrastruktur.

Det internationella finansiella systemet

- Genomför Monterreydeklarationens åtaganden. För u-länderna handlar det om åtaganden om god samhällsstyrning, en sund makroekonomisk politik och bekämpning av korruption. För i-länderna handlar det om att öka kvalitet och kvantitet i biståndet, samt att på andra sätt stimulera resursflöden till u-länder.

- Driv på arbetet inom G10, IMF, OECD och Världsbanken för att utveckla och genomföra internationella regler för insyn i samt reglering och tillsyn av det finansiella systemets aktörer. Slutför de pågående förhandlingarna i Baselkommittén.
- Inför en internationell konkursmekanism som möjliggör skuldstrukturering för länder som befinner sig i en ohållbar skuldsituation, och som ökar förutsägbarheten för långivare.

Behovet av motkrafter och politiskt ledarskap

Öppnare ekonomier har vid en historisk jämförelse genererat en högre levnadsstandard än slutna länder. Öppenhetens vinster är dock ofta mer utspridda än dess negativa effekter. Detta innebär att det ställs stora krav på integritet och pedagogisk förmåga från politiker och opinionsbildare som försvarar internationaliseringen och en öppen ekonomisk världsordning.

Det är angeläget att klargöra att internationaliseringen inte bara är en fråga om välbefinnande utan också om rättvisa. Vinster med en öppen handelsregim tillfaller alla människor i egenkap av konsumenter, medan protektionism och diskriminering gynnar särintressen på konsumenternas bekostnad. Under en öppen ekonomisk ordning går allmänintresset före särintresset och ekonomisk välfärd fördelas rättvisare. Omvänt uppnås inte en rättvisare värld genom internationella skatter och restriktioner som låser in ekonomiska resurser i redan utvecklade länder och begränsar det ekonomiska utbytet mellan u-länder och i-länder. Ett ledarskap som karakteriseras av visioner och handlingskraft är därför av yttersta vikt för att internationaliseringens vinster ska kunna förverkligas på 2000-talet.

En annan förutsättning för att våra förslag ska kunna genomföras är att det skapas opinion och tillräckligt starka motkrafter för att neutralisera intressen som motsätter sig marknadsöppningar och ökade resurser till fattighedsbe-

kämpning. Utan dessa motkrafter riskerar alla förslag att reduceras till luftslott och skrivbordskonstruktioner.

Vi har på flera ställen i denna bok ifrågasatt vad vi uppfattar som ett dogmatiskt förhållningssätt från globaliseringsrörelsens sida till institutioner som exempelvis WTO och IMF. Trots detta anser vi att globaliseringsrörelsen rymmer en kosmopolitisk kraft som inger förhoppningar om framtiden.

För drygt femtio år sedan bildades Världsbanken, IMF och GATT för att bekämpa fattigdom, skapa stabilitet i världsekonomin och motverka protektionism. För att utveckla och anpassa dessa globala regelverk till en ny tid behövs den kosmopolitiska kraft som ryms inom globaliseringsrörelsen. Denna kraft finns närvarande i demonstrationer och möten världen över som syftar till att protestera mot orättvisor och åstadkomma en hållbar global utveckling. Frågan är om denna politiska dynamik i framtiden kommer att kanaliseras för att uppnå konstruktiva resultat eller för att undergräva de ofta oglamorösa ansträngningar som görs av demokratiskt valda företrädare för att finna politiska kompromisser som kan göra världen lite bättre.

Utan att förringa de ideologiska skillnader som finns är det vår förhoppning att globaliseringsrörelsens idealism så småningom kan förenas med frihandelsvännernas traditionella internationalism så att det skapas ett robust politiskt stöd för globaliseringens omgivande ramverk. Därmed skulle även den utvecklingskraft som globaliseringen rymmer, och som alla människor på vår jord förtjänar att ta del av, kunna tas tillvara fullt ut.

*Bilaga 1**Ordlista och förkortningar*

Ordlistan är till stora delar baserad på Kommerskollegiums "Handelspolitiskt ABC" (se <http://www.kommers.se>).

Antidumpningsåtgärder

Med antidumpningsåtgärder avses åtgärder som vidtas mot import av prisdumpade varor. Åtgärderna har vanligen formen av s.k. antidumpningstullar, som är att se som ett slags extratullar på importen. Åtgärderna kan också ha formen av s.k. prisåtaganden, dvs. åtaganden av de dumpande exportörerna att iaktta vissa minimipriser. Det internationella regelverket på området återfinns i WTO:s antidumpningsavtal.

De grundläggande förutsättningarna för att få vidta antidumpningsåtgärder är tre, nämligen att varan är dumpad, att importen av den dumpade varan förorsakar väsentlig skada för producenterna i importlandet och att det finns ett orsakssamband mellan den dumpade importen och skadan för importlandets producenter. Vid WTO:s ministermöte i Doha 2001 beslöts att i Doharundan göra en översyn av antidumpningsavtalet.

Attac (Association pour la taxation des transactions financières pour l'aide aux citoyens)

Frivilligorganisation som bildades 1998 i Frankrike. Den svenska grenen av Attac bildades i början av 2001.

BCBS (Baselkommittén för banktillsyn)

BCBS är en mellanstatlig organisation under G10 med mandat inom området bank- och finansinspektion. Medlemsländerna representeras i BCBS huvudsakligen av centralbankscheferna. Kommittén bildade 1974 och sammanträder fyra gånger per år.

Bilateral

Används om förhandlingar och avtal mellan två stater eller parter. Jfr Multilateral.

BNI

Bruttonationalinkomst. Beräknas genom att man till BNP (se nedan) lägger faktorinkomster (dvs. löner, kapital- och företagarinkomster) från utlandet och drar ifrån faktorinkomster till utlandet.

BNP

Bruttonationalprodukt. Motsvarar det totala värdet av varor och tjänster som produceras i ett land (jfr BNI).

CPSS (*Committee on Payment and Settlement Systems*)

CPSS är ett forum för centralbankscheferna inom G10-länderna att diskutera frågor som bl.a. rör stabiliteten i ländernas betalningssystem.

Doha-rundan

WTO:s fjärde ministermöte ägde rum i november 2001 i Doha, Qatar. Vid mötet antogs en ministerdeklaration som innehåller ett förhandlings- och arbetsprogram för WTO. Deklarationen har fått namnet "Utvecklingsdagordningen från Doha". Vidare antogs en deklaration om "TRIPS och hälsa".

EU (*European Union*)

Europeiska unionen upprättades den 1 november 1993 då Maastrichtfördraget trädde i kraft. Fr.o.m. den 1 maj 2004

består EU av 25 medlemmar: Belgien, Cypern, Danmark, Estland, Finland, Frankrike, Grekland, Irland, Italien, Lettland, Litauen, Luxemburg, Malta, Nederländerna, Polen, Portugal, Slovakien, Slovenien, Spanien, Storbritannien, Sverige, Tjeckien, Tyskland, Ungern och Österrike.

FATF (*Financial Action Task Force*)

Mellanstatlig organisation upprättad 1989 av G7 med uppgift att motverka penningtvätt. Efter den 11 september 2001 utvidgades dess mandat till att även gälla bekämpning av finansiering av terrorism. Hittills har FATF utarbetat 40 rekommendationer för penningtvätt och 8 särskilda rekommendationer för bekämpning av finansiering av terrorism.

Frihandelsområde

Sammanslutning av länder som sinsemellan avskaffat tullar och andra handelshinder för den inbördes handeln. Till skillnad från en tullunion behåller varje land i ett frihandelsområde sin egen handelsregim (tullar, kvantitativa importrestriktioner etc.) gentemot utanförstående länder.

Eftersom deltagande länder inte har en gemensam tullmur måste en vara som ska få tullfrihet inom området uppfylla vissa krav på ursprung i området. Tullkontroller, ursprungsregler och ursprungsbevis måste därför finnas i den inbördes handeln. Exempel på ett frihandelsområde är NAFTA.

FCS (*Foreign Sales Corporation*)

Begreppet var t.o.m. år 2000 en term i den amerikanska skattelagstiftningen som tillåter amerikanska företag att undanta vissa inkomster från skatt genom att kanalisera exportinkomster genom bolag som registreras i utländska skatteparadis. Frågan har gett upphov till en handelstvist (FCS-tvisten) i WTO som går tillbaka till början av 1970-talet och de dåvarande amerikanska exportsubventionsreglerna. 1997 väckte EU liv i frågan om FSC-systemets WTO-förenlighet och i november 1998 tillsattes en WTO-panel på EU:s begäran. Panelen under-

kände i oktober 1999 FSC-reglerna och rekommenderade att USA skulle häva lagen före den 1 oktober 2000.

Sedan USA överklagat beslutet underkände WTO:s överprövningsorgan i februari 2000 på nytt den amerikanska lagstiftningen med motiveringen att den stred mot WTO:s subventionsavtal. I november 2000 ersatte den amerikanska kongressen FSC-lagen med en ny lag som visserligen var mer generell till sin karaktär men som fortfarande gav amerikanska exportföretag skatteförmåner. EU tog därför på nytt upp frågan i WTO. Utslaget i överprövningsorganet blev även denna gång till USA:s nackdel och EU fick rätt att införa handelssanktioner mot USA till en omfattning av 4 miljarder dollar. I november 2003 annonserade Europeiska kommissionen att den successivt avsåg att införa strafftullar mot USA till ett värde av 680 miljoner dollar. Dessa strafftullar började införas den 1 mars 2004. I den amerikanska kongressen diskuteras olika förslag för att göra den amerikanska skattelagstiftningen WTO-förenlig. I skrivande stund har dock ännu inget förslag kunna föreläggas kongressen för godkännande.

G8 (tidigare G7)

Årligen återkommande samråd på stats- och regeringschefsnivå mellan Frankrike, Italien, Japan, Kanada, Storbritannien, Tyskland och USA. I samråden deltar också Europeiska kommissionens ordförande. Möten mellan ländernas finansministrar och centralbankschefer har betydelse för relationerna mellan de viktigaste valutorna. Sedan 1977 deltar Ryssland i samrådet. Namnet har därför ändrats till G8.

G10

G10 består av 12 i-länder: Belgien, Frankrike, Italien, Japan, Kanada, Luxemburg, Nederländerna, Schweiz, Storbritannien, Sverige, Tyskland och USA, som samarbetar i olika ekonomiska, penningpolitiska och finansiella frågor. G10-ländernas finansministrar och centralbankschefer möts normalt två gånger om året i samband med IMF:s möten i Washington D.C.

GATS (*General Agreement on Trade in Services*)

Ett av WTO:s tre huvudavtal (övriga är GATT och TRIPS). GATS består av dels ett ramavtal i vilket parterna förbinder sig att tillämpa MGN-principen, dels nationella bindningslistor som i stort sett endast garanterar att nuvarande skyddsnivåer inte överskrids. GATS innehåller dessutom ett antal bilagor som lagt grunden till ytterligare liberaliseringar inom enskilda sektorer. Ett särskilt liberaliseringsavtal träffades om telekommunikationstjänster 1998, ett annat om finansiella tjänster 1999.

GATT (*General Agreement on Tariffs and Trade*)

Allmänna tull- och handelsavtalet – grundstadgan sedan 1947 för det multilateral regelsystemet för handeln med varor och ett av WTO:s tre huvudavtal (de övriga är GATS och TRIPS). Viktiga bestämmelser i GATT gäller bl.a. de två icke-diskrimineringsprinciperna (MGN och nationell behandling), regler för tullförhandlingar och tullbindningar samt förbud mot kvantitativa restriktioner.

HDI (*Human Development Index*)

Mått på ett lands levnadsförhållanden samt ekonomiska och sociala utveckling. HDI har sedan 1990 använts av FN:s utvecklingsprogram UNDP (se nedan) i årliga rapporter om den mänskliga utvecklingen. HDI baseras på tre indikatorer som ska belysa vad som anses vara grundläggande mänsklig utveckling:

- Livslängd, mätt genom förväntad livslängd vid födseln.
- Utbildningsnivå, mätt genom läs- och skrivkunnigheten hos vuxna, samt antalet inskrivna i primärutbildning, sekundärutbildning och högre utbildning.
- Levnadsstandard, mätt genom inkomst per capita.

ILO (*International Labour Organization*)

FN-organ som övervakar tillämpningen av olika arbetsvillkor.

IMF (*International Monetary Fund*)

Internationella Valutafonden) upprättades samtidigt som Världsbanken (IBRD) i samband med FN:s monetära och finansiella konferens i Bretton Woods 1944. Från 1970-talet har IMF gradvis mer inriktats på betalningsbalansproblem i u-länder och länder med övergångsekonomier.

Immaterialrätt

Äganderätt till idéer, inklusive litterära och konstnärliga verk (skyddade av upphovsrätt), uppfinningar (skyddade av patent), tecken för att utmärka ett företags varor (skyddade av varumärken) och andra delar av industriellt ägande (se TRIPS).

IASB (*International Accounting Standards Board*)

Organisation som utarbetar globala redovisningsstandarder. Dessa är dock inte bindande och organisationens medlemmar kommer företrädesvis från den privata sektorn.

IAIS (*International Association of Insurance Supervisors*)

IAIS är en mellanstatlig organisation för myndigheter med ansvar för reglering och tillsyn av försäkringsbranschen. Dess rekommendationer är inte bindande.

IFAC (*International Federation of Accountants*)

IFAC är en internationell samarbetsorganisation för nationella revisionsmyndigheter. IFAC tillhandahåller också globala standarder för revision.

IOSCO (*International Organization of Securities Commission*)

IOSCO är ett internationellt forum för samarbete mellan nationella myndigheter med ansvar för reglering och tillsyn av värdepappersmarknader. Dess rekommendationer är inte bindande.

MAI (*Multilateral Agreement on Investment*)

Arbetsnamnet för de förhandlingar om ett multilateralt investeringsavtal inom OECD som pågick 1995–1998, men som bröt samman i oktober 1998 sedan Frankrike dragit sig ur.

MGN (Mest gynnad nation, på engelska: *most favoured nation*)

Grundläggande handelspolitisk princip i WTO som innebär att varje fördel som något medlemsland ger till ett annat medlemsland, t.ex. en tullsänkning, omedelbart och ovillkorligt ska tillfalla alla övriga medlemsländer i WTO. Undantag från MGN kan göras för tullunioner och frihandelsområden, särskild och mer förmånlig behandling av u-länder samt på tjänstområdet för ekonomiska och regionala integrationsarrangemang, t.ex. den nordiska arbetsmarknaden.

Multilateral

Omfattande flera parter. Multilateralt avtal innebär att tre stater eller fler är parter i detta. Jfr Bilateral.

NAFTA (*North American Free Trade Agreement*)

Nordamerikanska frihandelsavtalet mellan Kanada, Mexiko och USA trädde i kraft 1994. Handelshindren på varuområdet kommer att vara avvecklade senast år 2008. Andra avtalsområden rör tjänstehandel, investeringsvillkor, immaterialrätt, miljöfrågor och arbetsrätt.

NGOs (*Non-governmental organizations*)

Samlingsnamn för frivilliga (icke-statliga) organisationer av lobbyistkaraktär som försöker påverka regeringarnas politik i olika frågor. Tillsammans med massmedier och andra icke-statliga grupper brukar frivilligorganisationerna kollektivt benämnas ”det civila samhället”.

Förutom traditionella frivilligorganisationer såsom branschorganisationer, näringslivsorganisationer och fackföreningar har under 1990-talet även organisationer som verkar för mil-

jön, u-länder och livsmedelsskydd kommit att spela en allt viktigare roll.

OECD (*Organization for Economic Cooperation and Development*)

Organisationen som har sitt säte i Paris bildades ursprungligen 1948 under namnet OEEC (*Organisation for European Economic Cooperation*) för att främja återuppbyggnaden i Europa efter andra världskriget med hjälp av den amerikanska Marshallplanen.

1961 ombildades OEEC till OECD – en ekonomisk samarbetsorganisation för de utvecklade marknadsekonomierna i världen. Idag är 30 länder medlemmar: Australien, Belgien, Danmark, Finland, Frankrike, Grekland, Irland, Island, Italien, Japan, Kanada, Luxemburg, Mexiko, Nederländerna, Norge, Nya Zeeland, Polen, Portugal, Schweiz, Slovakien, Spanien, Storbritannien, Sverige, Sydkorea, Tjeckien, Turkiet, Tyskland, Ungern, USA och Österrike.

OECD har ett brett verksamhetsområde som innefattar bl.a. ekonomisk politik, energifrågor, finansfrågor, handel, exportkrediter, jordbruk, miljö och u-landsbistånd.

Panel

Se Tvistlösning.

TRIPS (*Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights*)

Ett av WTO:s tre huvudavtal (de övriga är GATT och GATS). TRIPS omfattar skydd för upphovsrätt, varumärken, geografiska ursprungsbezeichnungar, mönster, patent, kretsmönster för halvledarprodukter och företagshemligheter. För flertalet av dessa rättigheter fastställs högre skyddsnormer än i de immaterialrättsliga konventionerna.

Tull

Statlig avgift som uttas på importerade eller, mer sällan, expor-

terade varor. Man brukar skilja mellan finanstull (fiskal tull) som ger staten inkomster och skyddstull som skyddar inhemsk produktion mot utländsk konkurrens. Tullen beräknas vanligen i procent av varans importpris (värdetull) men kan också utgå efter varans vikt, volym eller stycketal (specifik tull). Även kombinationer av värdetull och specifik tull kan förekomma.

Tullunion

Sammanslutning av två eller flera länder som sinsemellan avskaffat tullar och andra handelshinder och som har en gemensam handelsregim inklusive tulltaxa gentemot utanförstående länder. EU är det bästa exemplet på en fullgången tullunion. Jfr Frihandelsområde.

Tvistlösning

I handelspolitiska avtal förekommer som regel någon form av procedur för att hantera tvister mellan parterna. Om avtalet övervakas av en partssammansatt blandad kommitté, något som är vanligt i EU:s avtal med olika länder, kan frågan behandlas där. Ett rättsligt betydligt starkare instrument är om tvistelösningen försiggår i en panel som visserligen är partsammansatt men innehåller oberoende juridisk expertis. Så sker t.ex. i NAFTA.

Bland de multilaterala institutionerna är WTO:s tvistelösningssystem unikt. Om en tvist mellan medlemsländer i WTO inte kan biläggas bilateralt genom konsultationer tillsätts en panel med tre oberoende experter. Panelens rekommendationer kan överklagas till ett permanent överprövningsorgan, som består av sju personer med stor sakkunskap inom juridik, internationell handel och WTO:s regelsystem.

Om den felande parten inte rättar sig efter ett utslag kan den drabbade parten begära kompensation eller vidta motåtgärder. Omfattningen på sådana motåtgärder bestäms slutligt av WTO:s medlemsländer eller av en förlikningspanel.

UNCITRAL (*United Nations Commission on International Trade Law*)

Mellanstatlig organisation inom FN med uppgift att koordinera och harmonisera utvecklingen av internationell handelsrätt.

UNCTAD (*United Nations Conference on Trade and Development*)

FN-organ inriktat på u-ländernas handels-, investerings- och utvecklingsproblem. Organisationen publicerar bl.a. utredningar och statistik om handel, investeringar och utveckling. UNCTAD-konferenser äger rum vart fjärde år.

UNDP (*United Nations Development Programme*)

FN:s utvecklingsprogram, bildat 1965. UNDP har sitt säte i New York och är FN:s centrala samordnande organ för multilateralt tekniskt bistånd, särskilt till u-länder.

Världsbanken/Världsbanksgruppen

I Världsbanksgruppen ingår fem nära relaterade institutioner:

1. International Bank for Reconstruction and Development (IBRD)
2. International Development Association (IDA)
3. International Finance Corporation (IFC)
4. Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA)
5. International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID).

IBRD är den dominerande och äldsta organisationen i gruppen – den upprättades samtidigt som IMF i samband med FN:s monetära och finansiella konferens i Bretton Woods 1944.

Världsbanken erbjuder lån och bistånd till utveckling och fattigdomsbekämpning i u-länder och övergångsekonomier.

WTO (*World Trade Organization*)

WTO trädde i kraft 1 januari 1995 och tog då över GATT:s roll som institutionellt forum för och övervakare av de olika regelkomplex som utgör det multilaterala handelssystemet.

I WTO ingår tre huvudavtal: GATT (varor), GATS (tjänster) och TRIPS (immaterialrätt). Hit räknas också en rad avtal och överenskommelser som tillämpar och vidareutvecklar olika bestämmelser i GATT (antidumpning, subventioner, tullvärdeberäkning, tekniska handelshinder, importlicenser m.m.).

Bilaga 2

Litteraturtips

2. Ursprunget till globaliseringskritiken

Henderson, David (1999), *The MAI Affair – A Story and Its Lessons*.

London: The Royal Institute of International Affairs.

Kobrin, Stephen J., "The MAI and the Clash of Globalizations", *Foreign Policy*, hösten 1998.

Report on the International Conference on Financing for Development. Förenta Nationerna, New York, 2002 (se www.un.org/esa/ffd/index.html).

3. Hur globaliserad är världsekonomin?

Alvstam, Claes Göran (2002), "Den internationella handeln – en översikt" i *Globaliseringens tidevarv*. Göteborg: Tre Böcker Förlag AB.

"A Cruel Sea of Capital – A survey of global finance", *The Economist*, den 3 maj 2003.

Hirst, Paul och Grahame Thompson (1996), *Globalization in Question*. Cambridge: Polity Press.

Legrain, Philippe (2002), ● *Open World:/The Truth About Globalization*. London: Abacus.

"Measuring Globalization", *The Foreign Policy Magazine* (se www.foreignpolicy.com).

The Development Dimensions of Trade (2001). Genève: OECD.

World Investment Report 2000 – Cross-border Mergers and Acquisitions and Development. Genève: UNCTAD.

World Investment Report 2003 – FDI Policies for Development: National and International Perspectives. Genève: UNCTAD.

4. Globaliseringens politiska dimension

- Blomström, Magnus och Ari Kokko (1997), "The Impact of Foreign Investment on Host Countries: A Review of the Empirical Evidence", Policy Research Working Paper No. 1745. Washington D.C.: Världsbanken.
- Cable, Vincent (1999), *Globalization and Global Governance*. London: The Royal Institute of International Affairs.
- Friedman, Thomas L. (2000), *The Lexus and the Olive Tree*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Graham, Edward (2000), *Fighting the Wrong Enemy – Antiglobal Activists and Multinational Enterprises*. Washington D.C.: Institute for International Economics.
- Greider, William (1997), *One World, Ready or Not: The Manic Logic of Global Capitalism*. New York: Simon & Schuster.
- Hirst, Paul och Grahame Thompson (a.a.).
- Klein, Naomi (2000), *No Logo*. Washington D.C.: Flamingo.
- Legrain, Philippe (a.a.).
- Nye, Joseph (2002), *The Paradox of American Power*. Oxford University Press.
- Mathews, Jessica T., "Power Shift", *Foreign Affairs*, januari–februari 1997.
- Ohmae, Kenichi (1995) *The End of the Nation State*. New York: The Free Press.
- Reiter, Joakim (2001), "Finansiell globalisering, ägande och slutet för svensk korporativism?", i Christer Jönsson, Magnus Jerneck och Lars-Göran Stenelo (red.), *Politik i globaliseringens tid*. Lund: Studentlitteratur.
- Wolf, Martin, "Will the Nation-state Survive Globalization", *Foreign Affairs*, januari–februari 2001.
- The World Trade Report 2003*. Genève: WTO.

5. Frihandel, utveckling och välbefinnande

- Blomström, Magnus och Ari Kokko (a.a.).
- Burtless, Gary, Robert Lawrence, Robert Titan och Robert Shapiro (1998), *Globophobia – Confronting Fears about Open Trade*. Washington D.C.: Brookings Institution.
- Ghose, Ajit K. (2003), *Jobs and Incomes in a Globalising World*. Genève: ILO.

- Krugman, Paul (1995), *Valser om Valfärd – Idéentreprenörernas farliga förenklingar om den ekonomiska politiken*. Stockholm: Juridik och Samhälle.
- Krugman, Paul (1996), "The Illusion of Conflict in International Trade", kapitel 5 i *Pop Internationalism*. Cambridge Mass.: MIT Press.
- Krugman, Paul och Maury Obstfeld (2002), *International Economics: Theory and Policy* (6:e uppl.). New York: Harper Collins.
- Krugman, Paul, *Ricardo's Difficult Idea*, presentation på konferens om frihandel i Manchester 1996. Tillgänglig på <http://web.mit.edu/krugman/www/ricardo.htm>.
- Norberg, Johan (2001), *In Defence of Global Capitalism*. Stockholm: Timbro.
- Open Markets Matter – the Benefits of Trade and Investment Liberalisation* (1998). Genève: OECD.
- "Survey of OECD Work on International Investment", Working Paper on International Investment (1998). Genève: OECD.

6. Klyftor mellan rika och fattiga

- Berg, Andrew och Anne Krueger (2003), "Trade, Growth and Poverty – A Selective Survey", IMF Working Paper 03/30.
- Berg, Lasse och Stig T. Karlsson (2000), *I Asiens tid*. Stockholm: Ordfront.
- Bigsten, Arne (2003): Globalisering och ekonomisk utveckling, *Ekonomisk Debatt*, 31(2).
- Dixon, Huw, *Controversy – Trade Liberalisation and Growth* (introduktion följt av artiklar av Krueger Anne; Lance Taylor och Jose Antonio Campo; samt David Greenaway, Wyn Morgan och Peter Wright om relationen mellan handel och tillväxt), *The Economic Journal*, september 1998.
- Dollar, David och Aart Kraay (2000), *Growth Is Good for the Poor*. Världsbanken (se www.worldbank.org/research/growth/absddollaray.htm).
- Edwards, Sebastian, "Openness, Productivity and Growth: What Do We Really Know?", *The Economic Journal*, mars 1998.
- Krugman, Paul och Robert Lawrence, "Trade Jobs and Wages", The National Bureau of Economic Research, Working Paper No. 4478, september 1993.

- Low, Patrick, Marcelo Olarreaga och Javier Suarez (1998), "Does globalization cause a higher concentration of international trade and investment flows?", Staff Working Paper ERAD-98-08, WTO.
- Melchior, Arne, Kjetil Telle och Henrik Wiig, *Globalisering og ulikhet – Verdens inntektsfordeling og levestandard 1960–1998*. Norsk Utenrikiskpolitisk Institutt, oktober 2000.
- Nordström, Håkan, Dan Ben-David och Alan Winters (1999), *Trade, Income Disparity and Poverty*. Genève: WTO.
- North, Douglas (1993), *Institutionerna, tillväxten och välbefindet*. Stockholm: SNS Förlag.
- Rodrik, Dani och Francisco Rodríguez (2000), "Trade Policy and Economic Growth: A Skeptic's Guide to the Cross-National Evidence", i Ben Bernanke och Kenneth Rogoff (red.), *NBER Macroeconomics Annual 2000*. Cambridge Mass.: MIT Press.
- Sachs, Jeffrey och Andrew Warner, "Economic Reform and the Process of Global Integration", *Brookings Papers on Economic Activity*, 1995:1.
- Sala-i-Martin, Xavier (2002), "The Disturbing 'Rise' of Global Income Inequality", Columbia University working paper (se www.columbia.edu/~xs23/indexman.html).
- Sala-i-Martin, Xavier (2002), "15 Years of New Growth Economics: What Have We Learnt?" Department of Economics Discussion Paper, No 0102-47, Columbia University, New York.
- Scott, Bruce, "The Great Divide in the Global Village", *Foreign Affairs*, januari-februari 2001.
- Segerstrom, Paul S (2003), "Naomi Klein and the Anti-Globalization Movement", Arbetspapper vid Stockholms handelshögskola.
- Wacziarg Romain och Karen Horn Welch (2002), "Trade Liberalization and Growth: New Evidence", Stanford University working paper (se www.stanford.edu/~wacziarg/downloads/integration.pdf).
- Wood, Adrian, "Globalisation and the Rise in Labour Market Inequalities", *The Economic Journal*, september 1998.
- Världsbanken (2002), *Globalization, Growth and Poverty*. Världsbanken och Oxford University Press.

7. Attacken mot WTO

Kleen, Peter (1996), *Världshandelns spelregler*. Stockholm: SNS Förlag.

Kommerskollegium (2000), *Öppenhet och demokrati i WTO-arbetet: kartläggning och analys av svenska NGO-synpunkter*, Stockholm.

Kommerskollegium (2004), *Konsekvenserna för u-länderna av WTO-avtalen*, Stockholm.

Moore, Mike (2003), *A World Without Walls – Freedom, Development, Free Trade and Global Governance*. Cambridge University Press.

Reiter, Joakim och Christer Jönsson (red.), (2002), *Handelspolitik i förändring – organisation och förhandling i Sverige, EU och WTO*. Stockholm: SNS Förlag.

WTO:s hemsida www.wto.org.

8. Globaliseringen och miljön

Cole, Matthew (1999), "Examining the Environmental Case against Free Trade", *Journal of World Trade* 33(5).

Norberg, Johan (a.a.).

Nordström, Håkan och Scott Vaughan (1999), "Trade and Environment", *Special Studies* 4, WTO 1999.

Oman, Charles (2000), *Policy Competition and Foreign Direct Investment: A Study of Competition among Governments to attract FDI*. Paris: OECD.

9. Den finansiella globaliseringen

"A Cruel Sea of Capital – A survey of global finance", *The Economist*, den 3 maj 2003.

Appelqvist, Örjan (2001), "En smart skatt", i Jens Ergon (red.), *En annan värld är möjlig*. Stockholm: Manifest.

"Can Debt Relief Make a Difference?" *The Economist*, den 17 november 2000.

Cable, Vincent (a.a.)

Dobson, Wendy och Gary Clyde Hufbauer (2001), *World Capital Markets: Challenge to the G10*. Institute for International Economics.

Granville, Brigitte (red.), (2000), *Essays on the World Economy and Its Financial System*. London: The Royal Institute for International Affairs.

Financing the future: Why a thriving capital market matters. Tal av Anne Krueger vid *the National Economic Outlook Conference* i Kuala Lumpur, Malaysia, den 9 december 2003 (se www.imf.org/external/np/speeches/2003/120903.htm).

Goldstein, Morris (2000), "Strengthening the International Financial Architecture – Where do we stand?", Institute for International Economics (IIE), Working paper 00-8, oktober 2000.

Hermele, Kenneth (2001), "Vägen från ett globalt kasino", i Jens Ergon (red.), *En annan värld är möjlig*. Stockholm: Manifest.

Prasad, Eswar, Kenneth Rogoff, Shang-Jin Wei och M. Ayhan Kose (2003), *Effects of Financial Globalization on Developing Countries: Some Empirical Evidence*. Internationella Valutafonden.

Regeringens skrivelse 2002/03:118, *Spelregler för globala marknader – svensk strategi för ökad internationell finansiell stabilitet*. Stockholm: Riksdagen.

Report on the International Conference on Financing for Development (open cit.).

Stiglitz, Joseph E. (2002), *Globalization and Its Discontents*. New York: W.W. Norton & Company.

10. Globalisering och terrorism

Altenberg, Per (2003), "Globalisering och terrorism i Jervas", Gunnar (red.), *Terrorismens tid*. Stockholm: SNS Förlag.

Borradori, Giovanna (2003), "Fundamentalism and Terror – A Dialogue with Jürgen Habermas" i Giovanna Borradori (red.), *Philosophy in a Time of Terror*. Chicago: The University of Chicago Press.

Norell Magnus (2002), "Ny terror" i Bo Ljung (red.), *Uppföljningsstudie av terrorattacken mot WTC/Pentagon den 11 september 2001 och dess konsekvenser*. Stockholm: FOI.

Brynjar, Lia och Katja Skølberg (2001), *Why Terrorism Occurs – A Survey of Theories and Hypotheses on the Causes of Terrorism*. Oslo: Forsvarets Forskningsinstitut (FFI).

Tal av Alan Greenspan vid the Institute for International Economics, den 24 oktober 2001 (se www.federalreserve.gov/boarddocs/speeches/2001/20011024/default.htm).

Register

A

Afrika 19
aids 63
al-Qaida 15, 88f
Alvstam, Claes Göran 16
Andersen Consulting 31
antidumpningstullar 18, 93, 96
Appelqvist, Örjan 75
arbetskraftsrörlighet 25f, 86
arbetsvillkor 27, 31ff
Argentina 24, 76
Asien 86
Asienkrisen 17, 23f, 36f, 72, 74, 76ff, 80f
asylpolitik 86
Attac 96, 10, 75, 79, 96
Australien 19

B

bankinspektion 53
bankkris 24
Baselkommittén 81, 94, 97
Berg, Andrew 51
bilateral frihandelsavtal 17
biståndsinsatser 93
biståndsorganisationer 7

BNi (bruttonationalinkomst) 47f
BNP (bruttonationalprodukt) 16, 19ff, 24, 29, 73f, 97
Bolivia 52
Brasilien 24, 43, 61, 66, 76
Bretton Woods 101, 105
Brynjar, Lia 90
Bushadministrationen 86

C

Cable, Vincent 35
Cancún 11, 61, 84
Chile 28, 80, 83
civila samhället 64f
Colombia 52
CPSS (Committee on Payments and Settlements System) 82, 97

D

Danmark 30, 86
demokrati 7, 27f, 57f, 64f
devalvering 24
direktinvestering 15, 20ff, 40, 46, 83
diskriminerande upphandlingsförfarande 18
Dobson, Wendy 73
Doha-rundan 10f, 96f

Dollar, David 54
dotterbolag 23

E

Economist 73
egendomsrätt 50, 93
egendomsskydd 53
ekonomisk integration 18, 28, 48f, 51, 53, 90f, 93
ekonomisk tillväxt 39, 49f, 51ff, 69, 72
ekonomisk utveckling 11, 27f, 33, 52, 62
e-post 88
Estland 30
Ethyl Corporation 9
Etiopien 52
EU (Europeiska unionen) 7, 10f, 16, 18f, 24, 60f, 65, 86, 91, 93, 98, 104
Europa 16, 24, 67, 91
europaisk integration 17
exportsubvention 19, 64

F

fackföreningsföreträdare 7
FATF (Financial Action Task Force on Money Laundering) 81f, 98

fattigdom 10f, 39, 47, 49f, 53, 75, 95
 finansiell globalisering 8, 30, 69ff, 72, 74f, 81, 83, 88
 finansiell kris 36, 70f, 73ff, 77f, 80, 85
 finansiell marknad 24, 92
 finansiella instrument 23
 finansiella tjänster 20
 finanspolitik 76, 81
 fiskesubvention 67
 flockbeteende 24, 71, 75
 FN 10, 47, 58f, 91, 100f, 105
 Foreign Policy 15
 Frankrike 10, 86
 fri rörlighet för varor, tjänster, kapital och personer 18
 fria kapitalflöden 69f, 73, 87f
 Friedman, Thomas L. 34, 43, 52, 88f
 frihandel 7, 28, 38ff, 46
 frihandelsavtal 17
 frihandelsområde 98, 102
 frivilligorganisationer 33, 37, 65, 84
 FSC (Foreign Sales Corporation) 98
 FSC-tvisten 64
 FSF (Financial Stability Forum) 82
 följa John-agerande 71
 förväntad livslängd 48

G
 G7 98f
 G8 10, 99
 G10 81, 94, 99
 G20 61
 GATS (General Agreement on Trade in Services) 61, 63, 100, 103, 106

GATT 9, 17, 61f, 95, 100, 103, 106
 Genua 10
 Ghana 29
 Ghose, Ajit 32
 Giuliano, Carlo 10
 global kapitalmarknad 73f
 global samhällsstyrning 92
 globala ekonomiska institutioner 9
 globalisering 8, 13ff, 24, 27f, 29f, 32ff, 36f, 50, 52, 54ff, 66ff, 74f, 85ff, 88f, 90ff
 globaliseringsdebatten 7ff, 27, 40, 47
 globaliseringsindex 15
 Greenspan, Alan 85
 Greider, William 33
 gökungeeffekten 43f
 Göteborg 7, 10, 16

H
 Habermas, Jürgen 89
 Hamilton, Carl 74
 Hammarskjöld, Dag 59
 handel 16f, 20f, 36, 41, 45ff, 49, 51, 53ff, 66f, 69f, 72f
 handelshinder 17ff
 handelsliberalisering 11, 49, 52, 59, 64
 HDI (Human Development Index) 48, 100
 Henderson, David 65
 Hirst, Paul 13, 35f
 Hongkong 21, 41, 43
 Horn Welch, Karen 51
 Hufbauer, Gary Clyde 73
 Human Development Report 53
 humankapital 73, 83
 hyperinflation 50
 höglöneländer 40
 högriskprojekt 81

I

IAIS (International Association of Insurance Supervisors) 82, 101
 IASB (International Accounting Standards Board) 81f, 101
 IBRD (International Bank for Reconstruction and Development) 101, 105
 ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes) 105
 IDA (International Development Association) 105
 IFAC (International Federation of Accountants) 81f, 101
 IFC (International Finance Corporation) 105
 ILO (International Labour Organization) 32, 59, 100f
 i-länder 7, 18, 22, 31, 40f, 45f, 50, 54f, 60, 68, 70, 80, 93
 IMF (Internationella valutafonden) 7, 20, 57ff, 65, 72f, 74ff, 77ff, 81f, 84, 91, 94f, 99, 101, 105
 immaterialrätt 36, 62f, 101
 immigration 25
 importskydd 45, 67f
 Indien 43, 50, 61
 Indonesien 28, 45
 informationsflöden 25f
 informationsteknik 24f, 87
 infrastruktur 33, 40, 52, 93
 inhemskt sparande 23

inkomstfördelande
 åtgärder 56
inkomstsklyftor 47ff,
 51, 56
insatsvaror 44f, 86
institutionella ramverk
 36, 52
institutionella reformer
 92f
internationalisering 14,
 17, 27, 29, 35, 48f,
 53f, 67, 94
internationell handel
 16, 18, 40, 42, 54
internationell konkurs-
 mekanism 78
internationell valuta-
 handel 75
internationellt betal-
 ningssystem 75
Internet 7, 13, 15, 25,
 87
invandringspolitik 86
inåtriktade länder 43f
IOSCO (International
 Organisation of
 Securities Commis-
 sion) 82, 101
Irak 28, 90
Irland 15
islam 86, 88
islamistisk fundamen-
 talisim 89f
isolationister 7
ITO-stadgan 59

J

Japan 19f, 41
Jonsson, Stefan 31, 57
jordbruk 11, 16ff, 18f,
 46, 61, 93
Jubel 2000 84

K

Kanada 9, 19f, 102
kapitalbrist 81
kapitallösnings 49,
 54
kapitalflöde 20, 26,
 36, 91

kapitalkontroll 83
kapitalliberalisering
 69ff, 72, 74, 81
kapitalmarknad 11,
 70f, 80, 85
kapitalrörlighet 33
kapitalstock 22
kapitalöverföring 74
kapplöpning mot bot-
 ten 27, 31f
kapplöpning mot top-
 pen 31
KaZaA 30
Kina 21, 28, 48, 61
Klein, Naomi 29ff
kleptokrati 52
klyftor inom länder
 54ff, 93
klyftor mellan rika och
 fattiga 8, 47ff
komparativa fördelar
 41, 45
Kongo 52
kongressen (USA) 84
konkurrenskraft 41,
 43
konkurrenspolitik 52
konkursmekanism 81,
 84, 94
konsensusprincipen 58
konsulttjänster 31
konsumentskydd 53
Koreakriget 59
korporativism 30
korruption 39, 44,
 50f, 73, 83f, 92
kortsiktig kapital-
 transaktion 78f
Kraay, Aart 54
kreditgivning 78
Krueger, Anne 51, 69
Krugman, Paul 33,
 40ff, 55, 76
Kuba 28
kvotvinster 39

L

L. latinamerika 52, 80
Legrain, Philippe 31,
 35, 76f

lender of last resort 75
Lexus 89
Liang, Hector 30
livförsäkringsbolag 22
London 25
Low, Patrick 49
Lucas, Robert 50
läglöneländer 56
lånefinansiering 74
läkemedel 63
läs- och skrivkunnighet
 48, 53
lönekostnader 31
lönespridning 55

M

Maastrichtfördraget 98
MAI (Multilateral
 Agreement on
 Investment) 9f, 102
makroekonomisk insta-
 bilitet 74
makroekonomisk poli-
 tik 83, 93
makroekonomisk stabi-
 litet 33
maktkoncentration 27,
 29f
Malaysia 77ff, 80, 83
massförstörelsevapen
 86f
Mathews, Jessica 34
medelinkomstländer
 32
mediebranschen 25
Mexiko 9ff, 19, 24, 28,
 61, 76, 102
MGN (Mest gynnad
 nation), 59, 100,
 102
Microsoft 30
MIGA (Multilateral
 Investment Guarante-
 Agency) 105
Mike Tyson-argument
 40ff
miljö 27, 31 ff, 66 ff.
Monterrey 10
Monterreydeklaratio-
 nen 93

moral hazard 76ff
 multilateral 102
 multilateral liberalisering 17
 multipolär maktstruktur 28
 musikindustri 30
 motor 39
 människosmuggling 88
 mänskliga rättigheter 27f
 mönsterskydd 62

N

Nader, Ralph 9
 NAFTA (North American Free Trade Agreement) 7, 9, 98, 102, 104
 narkotikahandel 88
 nationalstaten 27, 34ff
 Nederländerna 15, 86
 New York 25
 NGOs (Non-governmental organizations) 102f
 Norberg, Johan 29
 Nordamerika 17
 Nordkorea 28, 52
 Nordström, Håkan 47, 49
 nord-sydhandeln 55
 Norell, Magnus 89
 Norge 19
 Nya Zeeland 19

O

obligationslån 73f
 OECD (Organization for Economic Co-operation and Development) 9, 19, 32f, 35, 45, 55, 65, 82, 84, 94, 102f
 offentliga utgifter 34, 56, 93
 Ohlin, Bertil 49
 Ohmae, Kenichi 34
 Olarraaga, Marcelo 49
 olivträdskraftorn 89

oljekris 36f
 oljeprischocker 17
 Oman, Charles 32
 operativsystem 52
 organiserad brottslighet 37, 88, 92

P

panel 9, 103
 panikreaktion 71
 parlamentarisk demokrati 64f
 patent 62
 penningtvätt 81, 88
 Pentagon 8, 85
 perfekt konkurrens 38, 70
 personrörlighet 25f, 93
 Polen 19
 politiska fri- och rättigheter 28f
 politiskt ledarskap 94
 portföljinvestering 20, 22f, 83
 pris- och löneutjämning 14
 privatisering 63
 protektionism 17f, 39, 41, 44, 46, 67f, 92ff, 95
 Public Citizen Trade Watch 9

Q

Qatar 10, 97

R

regionala frihandelsavtal 17
 regnskog 66
 Reiter, Joakim 30
 resandeströmmar 15
 Rodríguez, Francisco 51
 Rodrik, Dani 51
 Ryssland 24, 52, 76
 råvaror 16
 råvaruutvinning 46
 räb-/sköldpaddstvisen 67f

rättssamhälle 73, 83
 rättssäkerhet 33, 52
 rättvisa 94

S

Sachs, Jeffrey 49, 51, 78
 Sala-i-Martin, Xavier 48, 50f
 samhällsstyrning 50, 73, 93
 Samuelson, Paul 49
 sanktioner 60
 Schweiz 15, 19
 Seattle 7, 10, 84
 Singapore 43
 sista låneutväg 75, 77f
 självbestämmande 21
 skatteindrivning 53, 93
 skatteparadis 88
 skuldavskrivning 84
 skuldkris 23
 skuldomstrukturer 94
 skurkstaten 87
 Skøberg, Katja 90
 snöbollseffekt 24, 71
 sociala rättigheter 28, 54
 sociala villkor 31ff
 socialförsäkringssystem 74
 Soros, George 77
 Sovjetunionen 59
 sparfond 22
 spekulation 74 f, 79
 spädbarnsdödlighet 53
 Stiglitz, Joseph 77
 Storbritannien 67
 stordriftsfördelar 39
 Suarez, Javier 49
 subventioner 18, 62, 74
 Sudan 52
 svenskt näringsliv 30
 Sverige, 15, 35, 38ff, 73f, 81f, 86, 91
 svärgopolitik 44
 Sydafrika 61
 Sydamerika 86
 Sydkorea 19, 28, 41, 43, 50, 76f, 79

Sydostasien 43, 52,
67f
syndabocksretorik 90
sysselsättning 40, 55,
70

T

Taiwan 28, 41, 43
teknikspridning 22, 39,
70
tekniska handelshinder
18, 62
tekniska krav 36, 53
tekniskt bistånd 58
terrorism 10f, 81, 85ff,
88, 90, 92
terroristorganisationer
37
terrornätverk 88
Thailand 72, 77, 79
Thompson, Grahame
13, 35f
tigerekonomier 41, 43
tillväxt 53, 70ff, 81
tjänstehandel 17, 20f,
93
Tobin, James 79
Tobinskatt 78ff, 83, 87
tonfisktvist 9
transnationella företag
11, 20, 23, 29, 31ff,
36f, 45, 57, 63f
transparent regelverk
33
TRIPS (Trade Related
Aspects of Intellectual
Property
Rights) 61ff, 97,
100f, 103, 106
tullar 17f, 70, 102ff
turistströmmar 25
Turkiet 28
tvistlösning 60f, 104

U

u-landsbistånd 19
u-länder 7, 11, 18,
20ff, 32, 40ff, 45f,
50, 55, 60ff, 68, 70,
72ff, 80f, 85, 93

UNCITRAL (United
Nations Commis-
sion on International
Trade Law) 82,
105
UNCTAD (United
Nations Conference
on Trade and Deve-
lopment) 16, 21,
23, 105
UNDP (United Nations
Development Pro-
gramme) 47f, 53,
105
United Biscuits 30
uppfostringsargumen-
tet 42f
upphovsrätt 62
USA 9, 10 f, 17, 19,
25, 41, 48, 54f,
59ff, 64, 67f, 84f,
86f, 89, 93, 102
utbildning 33, 40, 50,
51f, 54f, 73, 83, 93
utfiskning 67
utlandsinvesteringar
20, 31f, 45, 64, 70,
73
utlandsskuld 60
utrottningshotade arter
67
utveckling 38ff, 53
utåtriktad handelspoli-
tik 43, 52

V

Wacziarg, Roman 51
Wallenbergsfären 30
valutakris 24
valutamarknad 11
valutareglering 75, 78
Warner, Andrew 49,
51
varumärke 30f, 62
Versaillesfördraget 59
Wolf, Martin 35
Wood, Adrian 55f
World Trade Center 8,
85, 89
WorldCom 31

WTO (World Trade
Organization) 7ff,
11, 17, 20, 47, 57ff,
67f, 91, 93, 95, 96f,
98, 100, 102ff, 106
vänsteraktivister 7
Världsbanken 58f, 65,
81f, 91, 94f, 101,
105
världshandeln 15f, 17
Västeuropa 17
växelkurs 24, 36

Z

Zimbabwe 28, 52

A

åtstramning 76

●

öppen handelspolitik
54
övergångsekonomier
60
överprövningsorgan
68
överskottsproduktion
19

11 september 2001 8,
10, 15, 86ff, 98

Ur recensioner av första upplagan:

"Bra med en enkel bok som försöker reda ut begreppen. Ju fler som läser den här faktaspäckade boken, desto bättre."

DAGENS INDUSTRI

"En välformulerad och initierad bok."

BAROMETERN-OT

Under de senaste åren har en livlig debatt om globaliseringens välsignelser och avigsidor blossat upp både i Sverige och internationellt. Globaliseringen är under attack från icke-parlamentariska organisationer och växer snabbt med hjälp av Internet och får stor uppmärksamhet i medierna. I Seattle, Göteborg, Genua och Cancún har miljöaktivister, biståndsorganisationer och bönder demonstrerat sida vid sida med vänsteraktivister och konservativa isolationister.

I denna nya upplaga av *Globalisering under attack* försöker Per Altenberg och Peter Kleen reda ut begreppen och ge svar på centrala frågor i globaliseringsdebatten:

- Hur globaliserad är världsekonomin?
- Hotas nationalstaten av globaliseringen?
- Är frihandeln rättvis?
- Har klyftorna mellan rika och fattiga ökat?
- Hur stor makt har WTO?
- Är den finansiella globaliseringen ett hot?
- Hotar terrorattackerna globaliseringen?

Syftet med boken är att stimulera till en mer nyanserad diskussion om globaliseringen, inte att leverera en "färdig" bild av verkligheten. Samtidigt har författarna strävat efter att ge så tydliga svar som möjligt på centrala frågor i debatten.

Boken vänder sig till alla samhällsmedvetna och vetgiriga inom den offentliga sektorn, till näringslivet, frivilligorganisationer, politiska partier, universitet och högskolor.

SNS
FÖRLAG

ISBN-91-7150-942-9

9 789171 509420